

กรุงศรีอยุธยาในรัตนโกสินทร์
สมัยรัชกาลที่ 1 - 5: ศึกษาจากเอกสาร
วรรณคดีและเอกสารสมัยรัตนโกสินทร์
(Ayutthaya in Rattanakosin Era
From the Reign of King Rama I
to King Rama V: A Documentary
Research on Literature and Official
Documents)

นิชาภา ทิชากรสกุล*

(Nichapa Thichakornsakul)

Received: September 1,
2018

Revised: January 15, 2019

Accepted: June 6, 2019

บทความวิจัย

-

วิชาการ

* นักวิชาการอิสระ (Independent Scholar)

บทคัดย่อ

พระนครศรีอยุธยามีความสำคัญในฐานะราชธานีเก่ามายาวนานหลายร้อยปี แต่หลังจากการเสียกรุง สภาพพื้นที่ส่วนใหญ่กลับถูกทิ้งให้อยู่ในสภาพรกร้างเป็นระยะเวลาเกือบร้อยปี โดยตลอดรัชกาลที่ 1 - 3 แทบจะไม่ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์เลย มีเพียงไม่กี่วัดเท่านั้นที่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ เช่น วัดสุวรรณดาราราม วัดศาลาปูน และวัดหน้าพระเมรุ โดยสาเหตุการบูรณปฏิสังขรณ์ล้วนเป็นไปเพื่อสร้างบุญกุศลในทางศาสนาเป็นสำคัญ นอกจากนี้ในสมัยรัชกาลที่ 1 ยังถูกรื้อซากเมืองเพื่อนำอิฐไปใช้สร้างกรุงเทพฯ ราชธานีใหม่อีกด้วย สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงมุมมองของผู้คนสมัยต้นรัตนโกสินทร์ที่มีต่อพระนครศรีอยุธยาในขณะนั้นว่า กรุงศรีอยุธยาเป็นเพียงราชธานีเก่าที่ล่มสลายไปแล้ว ซึ่งอาจเป็นไปได้ว่าในช่วงสามรัชกาลแรกสมัยรัตนโกสินทร์เป็นช่วงสร้างบ้านแปงเมือง ความสนพระราชมหุทัยหลักของพระมหากษัตริย์จึงมุ่งเน้นไปที่การสร้างกรุงเทพฯ ราชธานีใหม่ให้มีความสวยงามและมั่นคงเป็นสำคัญ ครั้นเมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 4 พระนครศรีอยุธยาก็ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์ขนานใหญ่เป็นครั้งแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ โดยผู้ริเริ่มและมีบทบาทสำคัญคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่ทรงทำการฟื้นฟูพระนครศรีอยุธยาอย่างจริงจัง โปรดฯ ให้บูรณปฏิสังขรณ์ทั้งวัดและพระราชวังต่าง ๆ ที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาหลายแห่ง เช่น วัดชุมพลนิกายาราม วัดสนามสุณาราม พระราชวังจันทร์เกษม พระนารายณ์ราชนิเวศน์ เป็นต้น สาเหตุสำคัญอาจเป็นผลมาจากลัทธิล่าอาณานิคมของตะวันตก โดยรัชกาลที่ 4 อาจทรงต้องการใช้พระนครศรีอยุธยาเป็นเครื่องมือแสดงให้ตะวันตกเห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาและความเจริญรุ่งเรืองที่ยาวนานของประเทศสยาม และอาจยังต้องการแสดงถึงเกี่ยวพันระหว่างราชวงศ์สมัยอยุธยากับราชวงศ์จักรีที่ตั้งขึ้นใหม่เนื่องจากวัดและพระราชวังส่วนใหญ่ที่รัชกาล 4 ทรงบูรณปฏิสังขรณ์ล้วนเกี่ยวข้องกับกษัตริย์ในราชวงศ์ปราสาททอง และตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา

พระนครศรีอยุธยาที่ได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์และมีความสำคัญเรื่อยมาในฐานะที่เป็นราชธานีเก่าที่เป็นเครื่องแสดงถึงรากเหง้าความเป็นมาของสยามประเทศ

คำสำคัญ: กรุงศรีอยุธยา, การบูรณะกรุงศรีอยุธยา

ABSTRACT

Ayutthaya was the capital of Siam for over four hundred years before it fell to Burma in 1767 and was left forlorn for several decades. Throughout the reigns of King Rama I and King Rama III, only a few temples in Ayutthaya were restored for merit-making purposes, such as Wat Suwandararam, Wat Salapoon, and Wat Na Phra Meru. Besides, in the reign of King Rama I Ayutthaya was demolished as bricks from the ruined site were brought down to Bangkok, where they were incorporated into the new capital. Obviously, the kings in early Rattanakosin period were engaged in the establishment of a new capital and the Thai nobles perceived it a ruined city. It was not until the reign of King Rama IV that Ayutthaya restoration was undertaken, beginning with Wat Chumphonnikayaram, Wat Senasanaram, Chandrakasem Palace, and Narai Palace. The main reason is western colonialism; the king wanted to portray Siam as a country of long history and prosperity through the splendors of Ayutthaya. Also, it was likely that he tried to relate Chakri dynasty to Ayutthaya since most of the temples and palaces restored in his reign belonged to Prasat Thong dynasty in late Ayutthaya. Ayutthaya has been restored several times ever since, and has been regarded as an old capital and the root of Thai civilization.

Keywords: Ayutthaya, Ayutthaya Restoration

บทนำ

กรุงศรีอยุธยาถูกทิ้งร้างตั้งแต่หลังเสียกรุงครั้งที่ 2 เนื่องจากมีการย้ายไปตั้งราชธานีใหม่ที่กรุงเทพฯ แม้ว่าจะมิได้เป็นราชธานีหลวงอีกต่อไปแล้ว แต่กรุงศรีอยุธยายังคงมีภาพอยู่ในความทรงจำของผู้คนในยุคสมัยต่อ ๆ มา ในสถานะที่แตกต่างกันไป ตามความรับรู้ ตามแต่สถานการณ์บ้านเมืองที่เปลี่ยนแปลงไปไม่หยุดนิ่ง โดยเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์ซึ่งกินเวลายาวนานมาจนถึงปัจจุบัน ผลัดเปลี่ยนพระมหากษัตริย์มาถึง 9 พระองค์ ผ่านวิกฤตการณ์ทางการเมืองทั้งภายในและภายนอก ผ่านการเปลี่ยนแปลงทั้งทางสังคม วัฒนธรรม และเศรษฐกิจเรื่อยมา สิ่งเหล่านี้ส่งผลต่อมุมมองและทัศนคติของผู้คนในสมัยรัตนโกสินทร์ที่มีต่อกรุงศรีอยุธยาโดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นปกครองที่มีพระมหากษัตริย์เป็นกลไกสำคัญในการขับเคลื่อนความเป็นไปของบ้านเมือง ซึ่งแต่ละพระองค์ต่างทรงมีมุมมองและทัศนคติต่อกรุงศรีอยุธยาในแง่มุมที่แตกต่างกันไปตามยุคสมัย โดยเฉพาะในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นซึ่งช่วงแรกยังคงมีผู้คนที่เคยอยู่ร่วมสมัยกับอยุธยาหลงเหลืออยู่ แต่ในขณะเดียวกันเมื่อถึงช่วงปลายของรัตนโกสินทร์ตอนต้นซึ่งเป็นช่วงเวลาที่กระแสอิทธิพลตะวันตกเข้าสู่สังคมสยามอย่างที่ไม่อาจต้านทานได้อีกต่อไป ส่งผลต่อวิถีชีวิตวิถีคิดของผู้คนในสังคมสยามตั้งแต่ระดับล่างไปจนถึงพระมหากษัตริย์ที่ต่างต้องปรับตัวเพื่อรับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น และการเปลี่ยนแปลงนี้ได้ส่งผลต่อกรุงศรีอยุธยาราชธานีเก่าเช่นกัน

การศึกษาถึงมุมมองและทัศนคติของผู้คนในสมัยรัตนโกสินทร์ในงานวิจัยนี้มุ่งเน้นศึกษาไปที่กลุ่มชนชั้นปกครองเป็นหลัก โดยเฉพาะพระมหากษัตริย์และขุนนาง เนื่องจากเป็นกลุ่มคนที่มีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อนความเป็นไปของกรุงศรีอยุธยาในสมัยรัตนโกสินทร์ อีกทั้งหลักฐานส่วนใหญ่ที่หลงเหลือมาจนถึงปัจจุบันก็เป็นหลักฐานที่ถูกบันทึกไว้โดยชนชั้นปกครองซึ่งเป็นกลุ่มคนที่อ่านออกเขียนได้และมีการศึกษาดีกว่าชนชั้นอื่น ๆ ในสังคมสยาม

การศึกษาค้นคว้ามุมมองและทัศนคติของผู้คนในสมัยรัตนโกสินทร์ที่มีต่อกรุงศรีอยุธยา โดยเฉพาะกลุ่มชนชั้นปกครอง ทำให้เห็นได้อย่างชัดเจนว่ามุมมองและทัศนคติเหล่านี้หลาย ๆ ครั้งได้นำไปสู่การบูรณปฏิสังขรณ์กรุงศรีอยุธยาในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นมากบ้างน้อยบ้างแตกต่างไปตามเจตจำนงของชนชั้นปกครองในเวลานั้น ๆ ซึ่งทำให้อาจแบ่งช่วงเวลาของมุมมองและทัศนคติที่ส่งผลต่อการ

เปลี่ยนแปลงทางกายภาพของกรุงศรีอยุธยาได้ออกเป็น 3 ช่วง ดังนี้

กรุงศรีอยุธยาในมุมมองสมัยรัชกาลที่ 1 - 3 (พ.ศ. 2325 - 2394)

สมัยรัชกาลที่ 1 - 3 เป็นช่วงเวลายาวนานถึง 69 ปี และยังไม่ห่างจากสมัยอยุธยามากนัก สมัยรัชกาลที่ 1 ยังไม่ค่อยมีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ สภาพทั่วไปเป็นซากเมืองที่ถูกทิ้งร้างจากสงคราม ถูกขุดทำลายโดยพวกคันทหาสมบัติ และยังถูกรื้ออิฐนำไปสร้างกรุงเทพฯ อีกด้วย

ในช่วงเวลานี้พบหลักฐานหลายชิ้นที่สะท้อนมุมมองผู้คนรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่มีต่อกรุงศรีอยุธยา การศึกษานี้จัดเรียงหลักฐานตามลำดับเวลาที่ถูกสร้างขึ้นควบคู่ไปกับการศึกษาภูมิหลังของผู้สร้างหลักฐานประกอบกันไปด้วย เพื่อให้เห็นถึงลำดับพัฒนาการและความต่อเนื่องของมุมมองผู้คนในสมัยรัตนโกสินทร์ที่มีต่อกรุงศรีอยุธยาได้ชัดเจนมากขึ้น โดยแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม

1. หลักฐานทางด้านวรรณคดี มักสอดแทรกมุมมอง ทัศนคติ อารมณ์ความรู้สึกของผู้แต่งไว้ บางชิ้นเป็นหลักฐานชิ้นต้นแต่งโดยกวีที่มีชีวิตอยู่ในสมัยนั้นจึงใช้ศึกษามุมมองและความคิดของผู้คนในแต่ละยุคสมัยได้ ขณะที่หลักฐานประเภทจดหมายเหตุหรือหมายรับสั่งมักจะบันทึกเรื่องราวหรือเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในลักษณะของข้อเท็จจริงมากกว่า

วรรณคดีสมัยรัตนโกสินทร์หลายเล่มบันทึกถึงกรุงศรีอยุธยาในช่วงเวลาต่าง ๆ ไว้ ทำให้ทราบความเป็นไปของกรุงศรีอยุธยาในแต่ละช่วงเวลาและยังสะท้อนมุมมองและทัศนคติของผู้แต่งที่มีต่อกรุงศรีอยุธยาผ่านสิ่งที่บรรยายได้ ได้แก่

เพลงยวนิราศกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท พระราชนิพนธ์ของกรมพระราชวังบวรมหาสุรสิงหนาท (พ.ศ. 2286 - 2346) ทรงเป็นพระอนุชาร่วมสายพระโลหิตและทรงเป็นกรมพระราชวังบวรสถานมงคลหรือวังหน้าสมัยรัชกาลที่ 1 มีชีวิตผ่านสมัยกรุงศรีอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น โดยทรงรับราชการตำแหน่งนายสุตจินดา มหาดเล็กหุ้มแพร สมัยพระบรมราชาที่ 3 หรือพระเจ้าเอกทัศจนถึงกรุงแตก (Fine Arts Department 1977: 114) ทรงรับราชการต่อในสมัยธนบุรี

จนถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทรงเป็นนักรบที่เก่งกล้าร่วมรบมา กับสมเด็จพระเจ้าตากสินและรัชกาลที่ 1 ได้รับสมญานามว่า "พระยาเสือ"

ที่มาของเพลงยาวนิราศฉบับนี้มาจากปลาย พ.ศ. 2329 พม่ายกทัพมาตั้งที่ตำบลสามสบ ทำดินแดง แขวงเมืองไทรโยค เตรียมบุกตีกรุงเทพฯ รัชกาลที่ 1 และกรมพระราชวังบวรฯ จึงยกทัพหลวงออกไปตีพม่าจนแตกพ่ายกลับไป และในครั้งนั้น รัชกาลที่ 1 ทรงพระราชนิพนธ์ **นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง** ต่อมาทรงมีพระราชดำริว่า จะไปตีเมืองพม่าคืน โปรดฯ ให้เตรียมกองทัพไปตีพม่าใน พ.ศ. 2336 ซึ่งในคราวนี้ กรมพระราชวังบวรฯ ทรงพระราชนิพนธ์นิราศนี้ขึ้น นิราศมีเนื้อหาไม่สมบูรณ์ตอนหน้าขาดหายไป สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพทรงเรียกนิราศนี้ว่า "นิราศตีเมืองพม่า" ทรงสันนิษฐานว่าส่วนหายไปน่าจะเป็นการชมพระนครศรีอยุธยา (Maha Sura Singhanat, Krom Phra Rajawang Bovorn 1923: Kor - Jor) นิราศนี้บรรยายถึงกรุงศรีอยุธยาไว้หลายตอนด้วยกัน ความว่า

“ประกอบด้วยโภชนากระยาหาร ทุกถิ่นฐานบริบูรณ์หนักหนา
อยู่เย็นเป็นสุขทุกทิวา เช้าค่ำอัตราทั้งราตรี
ประหนึ่งว่าจะไม่มีคำคืน รวยรื่นเป็นสุขกระเซมศรี”

(Maha Sura Singhanat,
Krom Phra Rajawang Bovorn 1923: 16)

เนื้อความบอกเล่าสภาพกรุงศรีอยุธยาว่าเป็นบ้านเมืองที่อุดมสมบูรณ์เต็มไปด้วยข้าวปลาอาหารต่าง ๆ ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุขทุกคืนวัน สะท้อนถึงภาพกรุงศรีอยุธยาขณะรุ่งเรืองได้อย่างชัดเจน คงเป็นภาพที่ตราตรึงอยู่ในความทรงจำของกรมพระราชวังบวรฯ อาจเนื่องมาจากพระองค์ทรงเคยพบเห็นมาด้วยองค์เองขณะรับราชการในสมัยพระเจ้าเอกทัศ นิราศนี้แต่งขึ้นหลังเสียกรุงนานถึง 26 ปี แต่กลับบรรยายความงดงามของพระราชวังหลวงสมัยกรุงศรีอยุธยาไว้อย่างละเอียดลออ ความว่า

“เสียดายพระนิเวศน์บุรีวัง พระที่นั่งทั้งสามงามไสว
ตั้งเรียบเรียบชั้นแปนหล่นไป อำไพวิจิตรรจน
มุกโงมมุกเจ็จมุขกระสัน เปนเชิงชั้นลวดลายล้วนเลขา

เพดานในไว้ดวงดารา	ผนังผาดาดแก้วดั่งวิมาน
ที่ตั้งบัลลังก์แก้วทุกองค์	ทวารลงอัฒจันทร์นำฉาน
ปราบพื้นรินราบดั่งพระลาน	มีโรงคชาธารตระการตา
ทิมดาบคดลดพนักำแพงแก้ว	เพนถ่องแถวยี่ดียวกันหนักหนา
เพนที่แขกเฝ้าเข้าวันทา	ดั่งเทวานฤมิตรประดิษฐ์ไว้
สืบทรงวงศ์กระษัตริย์มาช้านาน	แต่บุราณแล้วไม่นับพระองค์ได้
พระที่นั่งซึ่งตั้งอยู่ข้างใน	มีสระชลาลัยชลธี
ชื่อที่นั้บรยงกัรัตนาสน์	ที่ประพาศมัจฉาในสระศรี
ทางเสด็จเสด็จลิ้นสารพันมี	เพนที่กระษัตริย์สืบมา”

(Maha Sura Singhanat,

Krom Phra Rajawang Bovorn 1923: 19 - 20)

กรมพระราชวังบวรฯ ทรงบรรยายถึงพระที่นั่งสองคี่ในพระราชวังหลวง ได้แก่ พระที่นั่งวิหารสมเด็จ พระที่นั่งสรรเพชญปราสาท และพระที่นั่งสุริยาสน์อมรินทร์ ซึ่งตั้งอยู่ในพระราชฐานชั้นกลาง เรียงรายเป็นระเบียบตามลำดับ จากการขุดแต่งในสมัยหลังพบว่าพระที่นั่งทั้งสามตั้งเรียงตามแนวแกนเหนือใต้ ทรงบรรยายลักษณะพระที่นั่งว่ามีมุขโถง มุขเด็จและมุขกระสัน เพดานด้วย ดาวเพดาน ฝาผนังประดับแก้วหรือกระจก ภายในพระบรมมหาราชวังมีโรงช้าง และทิมดาบซึ่งเป็นอาคารเรือนแถวยาวตั้งอยู่ตามแนวกำแพงวังแบบเดียวกับพระบรมมหาราชวังในสมัยรัตนโกสินทร์ ส่วนพระที่นั่งองค์ที่สี่คือ พระที่นั่งบรยงกัรัตนาสน์ ทรงบรรยายว่าเป็นพระที่นั่งที่พระมหากษัตริย์ใช้ประทับยามเสด็จประพาสอุทยานเพื่อชมมัจฉาในสระ และนิราศยังบอกเล่าธรรมเนียมการเข้าเฝ้าพระมหากษัตริย์ โดยผู้ที่มาเข้าเฝ้าจะต้องไปพักรอเวลาอยู่ที่ทิมดาบก่อนเพื่อรอเวลาเรียกตัวเข้าเฝ้า

การบรรยายภาพได้ค่อนข้างละเอียดเช่นนี้ อาจเนื่องจากทรงเคยรับราชการในสมัยอยุธยามาก่อน มีโอกาสเข้าออกนอกในจนคุ้นเคยกับสถานที่และธรรมเนียมปฏิบัติต่าง ๆ ของกรุงศรีอยุธยา

กรมพระราชวังบวรฯ ยังทรงบรรยายถึงสภาพทั่วไปของกรุงศรีอยุธยาไว้ด้วยความว่า

“อันถนนหนทางมรรคา คิดมาก็เสียดายทุกสิ่งอัน
ร้านเรียบเปรียบด้วยรุกษา ขายของนานาทุกสิ่งสรรพ
ทั้งพิธีปีเดือนคีนวัน สารพันจะมีอยู่อัตรา
รุดูใดก็ได้กระเซมสุข แสนสนุกทั่วเมืองहरราช”

(Maha Sura Singhanat,
Krom Phra Rajawang Bovorn 1923: 20)

เนื้อความบรรยายถึงตลาดขายของมากมายทั้งในและนอกกรุงศรีอยุธยา ตลาดบก ตลาดน้ำ เช่น ตลาดวัดท่าราบ ตลาดน้ำปากคลองคูจาม ตลาดน้ำปากคลอง วัดเดิม (วัดอโยธยา) (Kasetsiri 2003: 271 - 272) เป็นต้น สะท้อนถึงกรุงศรีอยุธยา ครั้งรุ่งเรืองได้เป็นอย่างดี

กรมพระราชวังบวรฯ ยังทรงบรรยายถึงความล่มสลายของกรุงศรีอยุธยาไว้ ด้วย ความว่า

“ไม่เห็นเช่นว่าจะเปนถึงเพียงนี้ มาเียนยัอัปรีศรีศักดิ์คลาย
ทั้งถนนหนทางอารามราช มาวินาศสิ้นสุดสูญหาย
สารพัดย่อยยับกลับกลาย อันตรายไปจนพื้นปถพี...
...ผู้ใดใครเห็นไม่นำพา อยุธยาอาภัพกลับไป
เห็นจะสิ้นอายุพระนคร ให้อาวรณ์ผู้รักษาหาไม่
เปนป่าหญ้ารกดั่งพงไพร แต่จะสาบสูญไปทุกทิวา
คิดมาก็เป็นน่านิจจัง ด้วยกรุงเป็นที่ตั้งพระศาสนา
ทั้งอารามเจดีย์ที่บูชา ปฎิมาองค์พระทรงญาณ
ก็ทลายยับเยินเป็นผุยผง เหมือนพระองค์เสด็จดับสังขาร
ยังไม่สิ้นสาสนามารธาน ทั้งเจดีย์วิหารก็สูญไป...
...ก็สูญสิ้นครีมาลายหายหมด จะปรากฏสักสิ่งไม่มีว่า
อันถนนหนทางมรรคา คิดมาก็เสียดายทุกสิ่งอัน...
...ตั้งแต่นี้แลหนากอ อยุธยาจะสาบสูญไป

จะหาไหนได้เหมือนกรุงแล้ว ดังดวงแก้วอันสิ้นแสงใส
นับวันแต่จะยับยับไป ที่ไหนจะคืนคงมา”

(Maha Sura Singhanat,
Krom Phra Rajawang Bovorn 1923: 19 - 20)

เนื้อความบรรยายภาพกรุงศรีอยุธยาที่กลายเป็นป่าหวั่นร้าง วัดวาอาราม
เจดีย์ วิหาร พระพุทธรูป ถนนหนทางเหลือเพียงซากปรักหักพัง และเนื้อความที่ขีด
เส้นใต้สะท้อนถึงมุมมอง กรมพระราชวังบวรฯ ว่ากรุงศรีอยุธยาล่มสลายลงถาวรแล้ว
ทั้งยังสะท้อนถึงมุมมองชนชั้นปกครองต้นรัตนโกสินทร์ว่าไม่คิดฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยาอีก
แล้วคล้อยกับการตั้งกรุงเทพฯ เป็นราชธานีใหม่

นิราศได้สะท้อนถึงมุมมองกรมพระราชวังบวรฯ ที่มีต่อสาเหตุการเสียกรุงไว้
ด้วยว่า เป็นผลจากผู้ปกครองขาดความรู้ในการบริหารบ้านเมือง ใช้คนไม่เป็น ไม่
มีการเตรียมกองทัพไว้รับมือกับข้าศึกศัตรู อีกทั้งพวกขุนนางต่างหลงมัวเมาใน
ยศถาบรรดาศักดิ์ไม่ใส่ใจปกป้องบ้านเมือง ความว่า

“ทั้งนี้เป้นต้นด้วยผลเหตุ	จะอาเพศกระษัตริย์ผู้เป็นใหญ่
มิได้พิจารณาข้าไท	เคยใช้ก็เลี้ยงด้วยเมตตา
ไม่รู้รอบประกอบในราชกิจ	ประพฤติกการแต่ที่ผิดด้วยอิจฉา
สุภาชิตท่านกล่าวเปนราวมา	จะตั้งแต่งเสนาบดี
ไม่ควรอย่าให้อรรครฐาน	จะเสียการแผ่นดินกรุงศรี...
...สารพัดจะเสียสิ้นสุด	ทั้งการยุทธก็ไม่เตรียมฝึกสอน
จึงไม่รู้รู้พระนคร	เหมือนนอนเอนเียนให้ประจำกรรม
อันจะเปนเสนาบดี	ควรที่จะพิทักษ์อุปถัมภ์
ประกอบกรหาว่านปราบหลายชั้น	ป้องกันปัจจาอย่าให้มี
ที่ท่าหาเปนเช่นนั้นไม่	เหมือนไพร่ฟ้าชาติชั่วกระทาสี...
...ศึกมาชิงล่าเลิกกลับไป	มิได้เห็นจะฟื้นคืนมา
จะคิดโบราณอย่างนี้ก็หาไม่	ชาติไพร่หลงฟุ้งแต่ยศถา

ครั้นทัพเขากลับยกมา จะองอาจอาสาที่ไม่มี
แต่เลี้ยวลดบดเจ้าทุกเข้าคำ จนเมืองคร่ำเป็นผุยยับยี่
ฉิบหายตายล้มไม่สมประดี เมืองยับอัปรีจนทุกวัน ฯ
(Maha Sura Singhanat,
Krom Phra Rajawang Bovorn 1923: 18 - 22)

เมื่อเปรียบเทียบนิราศนี้กับ **นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง** พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 1 พบประเด็นน่าสนใจ โดยนิราศทั้งสองนี้แต่งขึ้นในคราวที่สองพระองค์ยกทัพไปทำศึกกับพม่าแต่ต่างปี **นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง** แต่งใน พ.ศ. 2329 นิราศกรมพระราชวังบวรฯ แต่งใน พ.ศ. 2336 แต่ **นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง** กลับไม่เอ่ยถึงกรุงศรีอยุธยาเลย แต่กลับบรรยายเจตนารมณ์การขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ 1 ไว้ความว่า

“ตั้งใจจะอุปถัมภ์ ยอยยกพระพุทธศาสนา
จะป้องกันขอบขัณฑสีมา รักษาประชาชนแลมนตริ”
(King Rama I 1786)

เจตนารมณ์นี้อาจสะท้อนได้ว่ารัชกาลที่ 1 ทรงต้องการย้ำถึงบทบาทภาระหน้าที่ของพระองค์ที่ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ คือ จะต้องทำนุบำรุงศาสนา ปกป้องอาณาจักร ดูแลรักษาขุนนางและประชาชน และอาจเพื่อตอกย้ำความชอบธรรมของพระองค์ ซึ่งสำคัญกว่าการเอ่ยถึงกรุงศรีอยุธยาที่ล่มสลาย ซึ่งอาจลดทอนความชอบธรรมการเป็นกษัตริย์ของพระองค์ได้อีกด้วย เนื่องจากทรงมิได้สืบสายพระโลหิตโดยตรงมาจากพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์ก่อน ๆ

เมื่อศึกษาหลักฐานขั้นต้นที่เป็นลายลักษณ์อักษรอื่น ๆ ที่หลงเหลืออยู่ ได้แก่ จดหมายเหตุและบัญชีหมายรับสั่งของรัชกาลที่ 1 ยังไม่พบการกล่าวถึงกรุงศรีอยุธยาในลักษณะหวนหาอาลัยหรือบรรยายถึงความเจริญรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยาแบบเดียวกับที่พบในนิราศของกรมพระราชบวรฯ

ทั้งนี้ เป็นไปได้หรือไม่ว่าการเอ่ยหรือไม่เอ่ยถึงกรุงศรีอยุธยาอาจมีนัยบางประการซ่อนอยู่ ทั้งสองพระองค์เป็นพี่น้องร่วมพระราชบิดาและพระราชมารดา

เดียวกัน มีพระชนม์ชีพผ่านสมัยกรุงศรีอยุธยาและกรุงธนบุรี ทรงร่วมกันก่อตั้งราชวงศ์จักรีโดยพระเชษฐาได้ขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ พระอนุชาได้เป็นพระอุปราชหรือ กรมพระราชวังบวรฯ ซึ่งเป็นที่ตำแหน่งที่ต่ำกว่า

รัชกาลที่ 1 ทรงปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ ต่างจากกษัตริย์ส่วนใหญ่สมัยอยุธยาที่มักมาจากการสืบสันตติวงศ์ ดังนั้น จึงอาจจำเป็นต้องสร้างความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ ซึ่งเห็นได้ชัดเจนจากพงศาวดารอยุธยาที่ทรงโปรดฯ ให้ชำระหลังการขึ้นครองราชย์ได้เพียงปีเดียว คือ **พระราชพงศาวดารฉบับ จ.ศ. 1145** ทั้งยังโปรดฯ ให้สมเด็จพระพนรัตน์ทรงชำระซ้ำอีกครั้ง คือ **พระราชพงศาวดารฉบับพระพนรัตน์** (laewsriwong 2000: 31) พงศาวดารทั้งสองถูกชำระในลักษณะตำหนิติเตียนบอกเล่าความเลวร้ายของกษัตริย์ราชวงศ์บ้านพลูหลวงที่ปกครองกรุงศรีอยุธยา ก่อนเสียกรุงว่าไม่จริงโรงพระพุทศศาสนา ทำให้เกิดกลียุค เพื่อบ่งบอกว่าสิทธิธรรมของการเป็นกษัตริย์มิได้อยู่ที่การสืบสันตติวงศ์ เพราะจักรพรรดิที่จะมาปราบกลียุคสามารถปราบดาภิเษกขึ้นเป็นกษัตริย์ได้ อยู่ที่ทำนุบำรุงศาสนา (laewsriwong 2000: 21) สอดคล้องเจตนารมณ์รัชกาลที่ 1 ที่ทรงนิพนธ์ไว้ใน **นิราศรบพม่าที่ท่าดินแดง**

เป็นไปได้หรือไม่ว่า การเอ่ยถึงความรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยาจึงอาจเท่ากับการลดทอนความชอบธรรมการปราบดาภิเษกของรัชกาลที่ 1 แม้ว่าจะทรงใช้กรุงศรีอยุธยาเป็นแม่แบบการสร้างกรุงเทพฯ แต่เอกสารของรัชกาลที่ 1 ที่เหลืออยู่กลับมิได้เอ่ยถึงกรุงศรีอยุธยาแบบเดียวกับนิราศของกรมพระราชวังบวรฯ ที่เป็นเช่นนี้จึงอาจมีนัยบางประการซ่อนอยู่

การปกครองสมัยอยุธยาเกิดการแย่งชิงอำนาจบ่อยครั้งโดยเฉพาะระหว่างพระมหากษัตริย์กับอุปราชที่มักเป็นเครือญาติสนิทกัน ทั้งระหว่างอาภัพหลานระหว่างพี่น้องต่างแม่ ระหว่างลูกเขยกับพ่อตา ไม่ต่างไปจากรัชกาลที่ 1 กับกรมพระราชวังบวรฯ โดยใน **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1** บันทึกความบาดหมางระหว่างสองพระองค์ไว้หลายครั้งด้วยกัน ความว่า

“ใน พ.ศ. 2339 เดือน 2 มีการแข่งเรือระหว่างวังหลวงและวังหน้า
แต่วังหน้าได้แอบซ่อนฝีพายอีกชุดหนึ่งไว้ ความทราบถึงรัชกาลที่ 1
จึงโปรดฯ ให้ยกเลิกการแข่งขันเรือไป เป็นเหตุให้กรมพระราชวังฯ ไม่

ลงมาเฝ้า ต่อมา กรมพระราชวังบวรฯ กราบทูลขอเบี้ยหวัดเพิ่ม เนื่องจากไม่พอใช้จ่าย แต่รัชกาลที่ 1 มิได้พระราชประทานตามที่ทรงขอมา จึงมิได้ลงเฝ้าอีกเลย ฝ่ายขุนนางวังหน้าเห็นเช่นนั้น จึงขบขันป้อนวังหน้า ฝ่ายขุนนางวังหลวงเห็นเช่นนั้นก็ขบขันขึ้นไป ตั้งบนป้อมประจันหน้ากัน ความทราบถึงพระที่นั่งทั้งสองจึงเสด็จมาไกล่เกลี่ย”

(Bunnak, Thipakornwong, Chaopraya 2002: 77 - 78)

อีกเหตุการณ์หนึ่ง คือ ขณะที่กรมพระราชวังบวรฯ ประชวรก่อนสวรรคต ได้มีพระราชดำรัสว่า

“สมบัตินี้พระองค์ได้กระทำศึกสงครามกู้แผ่นดินได้มาเพราะพระองค์ทั้งสิ้น ไม่ควรจะให้สมบัติตกไปแก่ลูกหลานวังหลวง ผู้ใดมีสติปัญญาก็เร่งคิดเอาเถิด”

(Bunnak, Thipakornwong, Chaopraya 2002: 93)

ทั้งสองเหตุการณ์สะท้อนถึงความขัดแย้งของทั้งสองพระองค์อย่างชัดเจน เป็นไปได้หรือไม่ว่ามีความบาดหมางอื่น ๆ ซ่อนอยู่ ซึ่งเป็นการแย่งชิงอำนาจของวังหลวงและวังหน้า พงศาวดารยังบันทึกอีกว่า

“เมื่อกรมพระราชวังบวรฯ สวรรคต ได้มีการสอบสวนเกิดขึ้น และรัชกาลที่ 1 ทรงรับสั่งให้สำเร็จโทษพระองค์เจ้าลำดวนและพระองค์เจ้าอินทปัต พระโอรสในกรมพระราชวังบวรฯ ด้วยท่อนจันทน์ ขื่อหากำเรียบ หรือ อีกนัยหนึ่งก็คือสมคบคิดจะก่อการกบฏ ทั้งยังสั่งประหารผู้เกี่ยวข้อง คือ พระยากลาโหม (ทองอิน) และพรรคพวก รวมทั้งหม่อมวันทาพระสนมเอกในกรมพระราชวังบวรฯ ด้วยข้อหาเป็นชู้กับพระยากลาโหม ทั้งยังทรงดำริว่าจะไม่ทำพระเมรุพระราชทานเพลิงพระศพ กรมพระราชวังบวรฯ จนเสนาบดีและข้าราชการต้องกราบทูลทัดทานเกรงว่าจะทรงถูกติเตียน จึงโปรดให้ทำพระเมรุเพื่อบูชาพระบรมธาตุก่อนแล้วจึงอัญเชิญพระศพ

กรมพระราชวังไปยังพระเมรุ เพื่อกันความนินทา”

(Bunnak, Thipakornwong, Chaopraya 2002: 93 – 95)

เหตุการณ์เช่นนี้พบได้บ่อยในการแย่งชิงอำนาจ ผู้ชนะมักกวาดล้างเชื้อสายผู้พ่ายแพ้ และการที่รัชกาลที่ 1 ทรงดำริว่าจะไม่ทรงทำพระเมรุเผาศพกรมพระราชวังบวรฯ สะท้อนถึงความบาดหมางขั้นรุนแรงของทั้งสองพระองค์ได้อย่างชัดเจน

แม้ว่าพงศาวดารนี้จะเรียบเรียงในชั้นหลังโดยเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ข้า บุนนาค) แต่ก็ทรงเป็นขุนนางระดับสูง โดยตระกูลบุนนาคมีความใกล้ชิดกับราชวงศ์จักรีมาตั้งแต่ครั้งสร้างกรุงเทพฯ ทั้งยังผ่านการตรวจสอบซ้ำโดยสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพ จึงมีความน่าเชื่อถือในระดับหนึ่ง

อาจสรุปได้ว่า แม้วรัชกาลที่ 1 จะมีได้เอยถึงกรุงศรีอยุธยา แต่การไม่เอยถึงนี้กลับสะท้อนถึงมุมมองที่มีนัยบางประการของรัชกาลที่ 1 ที่มีต่อกรุงศรีอยุธยา อาจเป็นได้ว่าการดำรงอยู่ของกรุงศรีอยุธยาในทางความคิดของผู้คนสมัยต้นรัตนโกสินทร์อาจลดทอนความชอบธรรมการขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ 1 การไม่เอยถึงกรุงศรีอยุธยาอาจเป็นการตีค่าสำหรับพระองค์ นี่จึงอาจเป็นสาเหตุที่ตลอดรัชสมัยมิได้มีการฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยา ขณะเดียวกันการไม่ฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยาก็อาจเป็นหลักฐานช่วยยืนยันความคิดที่ว่าเพราะเหตุใดพระองค์จึงมิได้เอยถึงกรุงศรีอยุธยาเลย

ในทางกลับกันการเอยถึงกรุงศรีอยุธยาของกรมพระราชวังบวรฯ ก็อาจไปเป็นเพื่อลดทอนความชอบธรรมการขึ้นครองราชย์ของรัชกาลที่ 1 ด้วยหรือไม่ โดยอาจมีสาเหตุเบื้องต้นจากการแย่งชิงอำนาจระหว่างพี่น้อง สะท้อนให้เห็นว่าแม้กรุงศรีอยุธยาจะล่มสลายไปแล้วแต่ยังคงมีความสำคัญในฐานะเป็นหมากทางการเมืองในสมัยต้นรัตนโกสินทร์

เอกสารต่อมาที่เอยถึงกรุงศรีอยุธยาไว้ คือ **นิราศพระบาท** ของสุนทรภู่ แต่งใน พ.ศ. 2350 ก่อนรัชสมัยรัชกาลที่ 2 เพียง 2 ปี อาจจัดเป็นวรรณคดีที่สะท้อนมุมมองผู้คนสมัยรัชกาลที่ 2 ได้ สุนทรภู่แต่งนิราศนี้ครั้งยังเป็นมหาดเล็กตามเสด็จพระองค์เจ้าปฐมวงศ์ (พระโอรสในกรมพระราชวังหลัง) ขณะทรงผนวชอยู่ที่วัดระฆังโฆสิตารามทรงไปนมัสการพระพุทธบาทในเดือน 3 (Fine Arts Department

1977: 3) หรือ เดือนเมษายน พ.ศ. 2350 สุนทรภู่ได้เดินทางผ่านกรุงศรีอยุธยาใน
ขณะนั้นและบรรยายความไว้ ดังนี้

“สักครู่ก็มาถึงบางเกาะอิน	กระแสน้ำอุ้ยส่ายชลเป็นนวนวัง
อันที่จริงสิ่งนี้ไม่รู้แน่	ได้ยืนแต่อยู่บลหลัง
ว่าที่เกาะบางอ้ออินเป็นถิ่นวัง	กษัตริย์ครั้งครองศรีอยุธยา
พาสนมออกมาชมคณานก	ก็เรือกรักร้างเป็นทางป่า...
...เห็นวัดวาอารามตามตลิ่ง	ออกแจ้งจริงเหลือจำใจในคำเขียน
พระเจดีย์ดูกลาดดาษเดียว	การเปรียญโบสถ์ภูมิขำรดฟัง
ถึงวัดธารมาใหม่ไฉระย่อ	ของพระหน่อสุริย์วงศ์วังหลัง
อุตสาห์ทรงศรัทธามาประทั้ง	อารามรั้งหรือมางามอร่ามทอง
สังเวชวัดธารมาที่อาศัย	ถึงสร้างใหม่ซื้อยังธาระมาหมอง...
...ถึงคลองสระปทุมมานาวาราย	น่าใจหายเห็นศรีอยุธยา
ทั้งวังหลวงวังหลังร้างรก	เห็นนกหกซ้อแซ่บนพฤษภา
ดูปราสาทราชวังเป็นรังกา	ดังป่าช้าพงชัฏสดคน
อนิจจาธานีสิ้นกษัตริย์	เหงามัดเจียบไปดังไพรสมน
แม้กรุงยังพรั่งพร้อมประชาชน	จะสับสนแซ่เสียงทั้งเวียงวัง
มโหรีปี่กลองจะก้องกิง	จะโครมครึกเซ็งแซ่ด้วยแตรสังข์
ดูพาราน่าคิดอนิจจัง	ยังได้ฟังแต่เสียงสกุณา
ทั้งสองฝั่งแฝกแถมแอมร์รก	ชะตาตกลูกลิ้นพระชันษา
แต่ปู่ย่าตายายเราท่านเล่ามา	เมื่อแรกศรีอยุธยาแจ้งเจริญ
กษัตริย์สืบสุริย์วงศ์ดำรงโลก	ระบับโคกขลุขลุจะสรรเสริญ
เราเห็นยับยั้งแต่รอยก็พลอยเพลิน	เสียดายเกิดมาเกินน่าน้อยใจ
กำแพงรอบขอบคูก็ดูลึก	ไม่น่าศึกอ้ายพม่าจะมาได้
ยังให้มันข้ามเข้าเอาเวียงชัย	โอ้ออย่างไรเหมือนบุรีไม่มีชาย”

(Fine Arts Department 1977: 122 - 124)

นิราศนี้เป็นเสมือนบันทึกทางประวัติศาสตร์ที่บอกเล่าสภาพกรุงศรีอยุธยา
ปลายรัชกาลที่ 1 ให้นิราศเอื้อยว่าคนรุ่นก่อนเล่าว่าเกาะบางปะอินเคยเป็นวังสมัย

กรุงศรีอยุธยาเป็นสถานที่ที่กษัตริย์พานางสนมมาชมนกชมไม้ วัดวาอารามตามดั่งที่พบเห็นตั้งแต่ปากคลองตะเคียน มีทั้งเจดีย์ โบสถ์ และศาลาการเปรียญจำนวนมาก สภาพชำรุดหักพัง เมื่อถึงคลองสระปทุมหรือคลองสระบัวได้พบเห็นพระราชวังหลวงและวังหลังที่ถูกทิ้งมีสภาพกรำงปกลุมด้วยต้นไม้จนไม่ต่างไปจากป่า สภาพคูเมือง “คูลึก” แสดงว่าคูเมืองอาจยังสภาพดียังไม่ตื่นขึ้น ทั้งยังบรรยายว่ารับรู้ความรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยาผ่านการบอกเล่าของคนรุ่นปู่ย่าตายาย และบนเสียดายที่เกิดขึ้นมาไม่ทันพบเห็น

การบรรยายของสุนทรภู่เป็นการบอกเล่าถึงสภาพทั่วไปของกรุงศรีอยุธยาต่างจากนิราศของกรมพระราชวังบวรฯ ที่บรรยายไว้ค่อนข้างละเอียด อาจเนื่องจากสุนทรภู่เกิดไม่ทันเห็นกรุงศรีอยุธยา แต่ทำให้รู้ว่าในขณะนั้นยังมิได้มีการฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยา แม้จะผ่านการเสียกรุงมานาน 40 ปีแล้วก็ตาม ทั้งยังสะท้อนถึงมุมมองของผู้คนต้นรัตนโกสินทร์ที่ยังจดจำความรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยาได้ไม่รู้ลืม เมื่อเห็นสภาพกรำงก็สังเวชใจเป็นความรู้สึกเดียวกันกับกรมพระราชวังบวรฯ ที่ทรงบรรยายไว้ในนิราศ

นิราศนี้ยังเอ่ยถึงวัดธารมระบุว่าเป็นวัดของ “พระหน่อสุริยวงศ์วังหลัง” คำว่า “พระหน่อ” มักใช้กับผู้เป็นกษัตริย์ เรียกว่า “หน่อพุทธางกูร” แต่ในที่นี้สุนทรภู่คงต้องการยกย่องกรมพระราชวังหลังซึ่งน่าจะหมายถึงกรมพระราชวังหลังในรัชกาลที่ 1 คือ กรมพระอนุรักษ์เทเวศร์ (พระบิดาของพระองค์เจ้าปฐมวงศ์) สุนทรภู่บอกว่า เป็นวัด “สร้างใหม่” แต่ชื่อเดิมคงเป็นวัดที่มีอยู่ก่อนแล้ว สะท้อนว่า ต้นรัตนโกสินทร์เริ่มมีการบูรณะกรุงศรีอยุธยาบ้างแล้วโดยเริ่มจากวัด ดังนั้น **นิราศพระบาท** จึงอาจเป็นหลักฐานชิ้นต้นแรก ๆ ที่เอ่ยถึงการบูรณะวัดในกรุงศรีอยุธยาไว้ต่างจากการบูรณะวัดอื่น ๆ ที่มักเป็นคำบอกเล่าหรือเป็นบันทึกที่ทำขึ้นภายหลังการบูรณะวัดไปนานแล้ว

ปัจจุบันมีวัดที่ชื่อคล้ายกับวัดธารมา คือ วัดธรรมมาราม เป็นวัดโบราณในสมัยกรุงศรีอยุธยา อาจเป็นวัดเดียวกับวัดธารมาที่สุนทรภู่อเอ่ยถึงก็เป็นได้ ซึ่งวัดต่าง ๆ ทั้งในอดีตและปัจจุบันมักมีการบูรณปฏิสังขรณ์หลายครั้งส่งผลให้สถาปัตยกรรมมีรูปแบบที่เปลี่ยนแปลงไป ดังนั้นการกำหนดอายุเวลาสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ในพระนครศรีอยุธยา จึงควรนำระเบียบวิธีวิจัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะเข้ามาช่วยศึกษาเพิ่มเติมก็จะส่งผลให้การกำหนดอายุเวลามีความแม่นยำมากขึ้น

สมัยรัชกาลที่ 3 สุนทรภู่ตกอับบวชเป็นพระภิกษุและเดินทางไปกรุงศรีอยุธยา เป็นครั้งที่ 2 หลังผ่านไป 21 ปี ใน พ.ศ. 2371 สุนทรภู่กับหนูพัด (บุตรชาย) เดินทางไปกรุงศรีอยุธยาเพื่อนมัสการเจดีย์ภูเขาทองและบันทึกการเดินทางนี้ไว้ใน **นิราศภูเขาทอง** สุนทรภู่ล่องเรือไปตามลำน้ำเจ้าพระยา ผ่านวัดประโคนปึก บางยี่ขัน บางพลัด ตลาดแก้วตลาดขวัญ เกาะเกร็ดย่านที่อยู่อาศัยชาวมอญ นนทบุรี ผ่านเมือง ปทุมธานีหรือเมืองสามโคก และจอดเรือพักค้างแรมที่วัดหน้าพระเมรุแต่มีได้บรรยายถึงสภาพของวัดไว้ อย่างไรก็ดี การที่สุนทรภู่แวะค้างแรมที่วัดนี้แสดงว่าน่าจะไม่ใช่วัดร้างแล้ว เข้าวันรุ่งขึ้นสุนทรภู่ลงจากเรือเดินทางทางบกต่อไปสักการะเจดีย์ภูเขาทอง และเดินทางกลับ โดยบรรยายถึงเจดีย์ภูเขาทองไว้ ความว่า

“ไปเจดีย์ที่ชื่อภูเขาทอง	ดูสูงล่องลอยฟ้านภาลัย
อยู่กลางทุ่งรุ่งโรจน์สันโดษเด่น	เป็นที่เล่นนาวาคงคาไส
ที่พื้นลานฐานปัทม์ถัดบันได	คงคาลัยล้อมรอบเป็นขอบคัน
มีเจดีย์วิหารเป็นลานวัด	ในจังหวัดวงแขวงกำแพงกัน
ท้องค่อมย้อยเหลี่ยมสลักกัน	เป็นสามชั้นเชิงชายตระหง่านงาม
บันไดมีสี่ด้านสำราญรื่น	ประตกchimจินตนาพยายาม
ได้เสร็จสามรอบค้ำนบอภิวันท์	มีห้องถ้ำสำหรับจุดเทียนถวาย
ด้วยพระพายพัดเวียนอยู่เหียนหัน	เป็นลมทักchimว่าภูษาอัศจรรย์
แต่ทุกวันนี้ราชนิกหนานัก	ทั้งองค์ฐานรานราวถึงแก้วแสง
เผยอแยกยอดสุดก็หลุดหัก	โอ้เจดีย์ที่สร้างยังร้างรัก ”

(Soonthornphu 1955: 17 - 18)

สุนทรภู่บรรยายสภาพเจดีย์ภูเขาทองไว้ค่อนข้างละเอียดว่าตั้งอยู่กลางทุ่ง มีความสูงค่อนข้างมาก มีเจดีย์และวิหารอยู่ที่ลานวัด มีกำแพงแก้วล้อมรอบ องค์เจดีย์เป็นสี่เหลี่ยมย่อมุมตั้งอยู่บนฐานปัทม์ ถัดจากฐานปัทม์เป็นฐานไพที 3 ชั้น มีบันไดทางขึ้นเจดีย์ 4 ด้าน เดินประตกchimได้รอบ มีซุ้มจะนำไว้จุดธูปเทียนบูชา ฐานเจดีย์มีรอยร้าวและส่วนยอดหักชำรุด

ผ่านไป 7 ปี ใน พ.ศ. 2378 สุนทรภู่เดินทางผ่านกรุงศรีอยุธยาเป็นครั้งที่ 3 บันทึกการเดินทางนี้ไว้ใน **นิราศวัดเจ้าฟ้า** ซึ่งสุนทรภู่ตั้งใจจะไปวัดเจ้าฟ้าอากาศ

นาถนรินทร์ ใช้การเดินทางทางเรือผ่านเกาะบางปะอินแวนมัสการหลวงพ่อดโต วัด
พนัญเชิง แวะวัดใหญ่ชัยมงคลเพื่อค้นหาพระปรอท เดินเท้าต่อไปทางทิศตะวันออก
หนึ่งคืนจนถึงวัดเจ้าฟ้าฯ และค้นหาอายุวัฒนตามลายแทงที่ได้มา สุนทรภู์
บรรยายถึงกรุงศรีอยุธยาไว้ ความว่า

“ถึงเกาะเรียงเคียงครองเป็นสองแยก

ป่าละแวกวังราชประพาสสินธุ์

ได้นางห้ามงามพร้อมชื่อหม่อมอิน

จึงตั้งถันที่ไพร่ประเสนานาม...

...มาถึงวัดพนังเชิงเทินถนัด

ว่าเป็นวัดเจ้าฟ้าพระกลาโหม

ผ่นก้อย่อมมเป็นซุ้มโคม

ลอยโพนมเยียมฟ้านภาลัย

มีศาลาทำน้ำคูฉ่ำชื่น

ร่มระรื่นรุกขาน่าอาศัย

บิดาพรำรำเล่าให้เข้าใจ

ว่าพระใหญ่อย่างเียงที่เสี่ยงทาย

ถ้าบ้านเมืองเคืองเคียดจะเป็นเหตุ

ก็อาเพศพังหลุดหลุดสลาย

แม้พาราผาสุกสนุกสบาย

พระพักตร์พรายเพราพริ้มดูอิมองค์

แต่เจ็กย่านบ้านนั้นกั้นบถือ

ร้องเรียกชื่อว่าพระเจ้าบุณเภาง...

...ดูภู่วิหารสะอาดอันสะอาด

รุกขชาติพุ่มไสวเหมือนไม้เขียน

ดูภูมิพื้นราบด้วยปราบเตียน

แล้วเดินเวียนทักษิณพระชินวร

ได้สามรอบขอบธรรมท่านนำนอง

เข้าในห้อมเห็นพระเจ้าเท่าสิงขร

ต่างจุดธูปเทียนถวายขจร
ท่านบิตรได้ประกาศว่าชาตินี้
ฉันกับน้องมองแลดูแต่พระ
สาธุะสูงกว่าผาผืน
แต่พระเพลาเท่าป้อมที่ล้อมวัง
ล่ำรวมนั่งปลั่งเปล่งเพ่งพินิจ
ตัวของหนูจิวเท่านิ้วพระหัตถ์
โตถนัดหนักนักจึงศักดิ์สิทธิ์...
...เข้าลำคลองล่องเรือมาเหลือไกล
ถึงวัดใหญ่ชายทุ่งคูวังเว้งๆ
พระเจดีย์ที่ยังอยู่ดูตระหง่าน
เป็นประธานทิวทุ่งคูสูงเทิ่ง
ต้นโพธิ์ไทรไผ่พุ่มเป็นซุ้มเชิง
ขึ้นรอบเชิงชั้นล่างข้างเจดีย์
เสียดายนักหักทรวดขำรูปร่าง
ใครจะสร้างสูงเกินจำเรียวศรี
ท่านบิดาว่าถึงให้ใหญ่กว่านี้
ก็ไม่มีผู้ใดว่าใหญ่โต”

(Damrong Rajanubhub, Somdejkrumphaya 1931: 44)

วัดพนัญเชิงในสมัยรัชกาลที่ 3 ตามคำบอกเล่าของสุนทรภู่ ระบุว่าสร้างโดยเจ้าฟ้ากลาโหม สะอาดสะอาดอัน มีการปรับปรุงพื้นที่แล้ว พระประธาน คือ หลวงพ่อโต ซึ่งชาวจีนให้ความนับถือเรียกว่า “พระเจ้าปุนเถากัง” แสดงว่าคงมีการบูรณะวัดโดยชาวบ้านแล้ว ต่างจากวัดใหญ่ชัยมงคลซึ่งน่าจะยังไม่มีมีการบูรณะเนื่องจากสุนทรภู่บรรยายว่าตั้งอยู่ชายทุ่ง องค์เจดีย์มีลักษณะสูงใหญ่ และต้นไม้ขึ้น ปกคลุมส่วนฐานของเจดีย์

หลักฐานชิ้นต่อมา คือ โคลงยอพระเกียรติสามรัชกาล ของพระยาไชยวิชิต (เผือก) เป็น จมื่นไวยวรนาถ หัวหมื่นมหาดเล็กในสมัยรัชกาลที่ 2 เลื่อนตำแหน่งเป็น

พระยาไชยวิชิต สิทิสาดรา มหาประเทศราช ขาดิเสนาบดี ผู้รักษากรุงเก่าสมัย
รัชกาลที่ 3 เป็นบุคคลสำคัญที่บูรณปฏิสังขรณ์ วัดหน้าพระเมรุใน พ.ศ. 2381 สุนทร
ภู่อ้อยถึงท่านไว้ **นิราศภูเขาทอง** ความว่า

“ถึงน้ำแพแลเห็นเรือที่นั้ง	คิดถึงครั้งก่อนมาน้ำตาไหล
เคยหมอบรับกับจมีนพระไวย	แล้วลงในพระที่ปลั่งลังก์ทอง
เคยทรงแต่งแปลงบทพจนาด์	เคยรับราชโองการอ่านฉลอง...
...พอรอน ๆ อ่อนแสงพระสุริยณ	ถึงตำบลกรุงเก่ายิ่งเศร้าใจ
มาทางท่าน่าจวนจอมผู้รั้ง	คิดถึงครั้งก่อนมาน้ำตาไหล
จะแวะหาท่านเหมือนเมื่อเป็นไวย	ก็ได้รับนิมนต์ขึ้นบนจวน”

(Soonthornphu 2014)

จากการศึกษาค้นพบข้อมูลใหม่ว่าพระยาไชยวิชิต (เผือก) เสียชีวิตใน พ.ศ.
2387 พบเอกสารหลายชิ้นที่กล่าวไว้ ได้แก่ ร่างสารตราของพระยามหาอำมาตย์ที่มี
ไปถึงพระพิเรนทรเทพ “เรื่องเตือนให้ช่วยดูแลจัดการศพพระยาไชยวิชิต” (Archives
of King Rama III 1844 No. 19) หมายถึงกำหนดการ “พระราชทานเพลิงศพพระยา
ไชยวิชิตและปลัดกรุงเก่า” ระบุนวันที่ไว้ชัดเจนว่า เป็นวันอาทิตย์ แรม 12 ค่ำ เดือน 1
(Order of King Rama III 1844 No. 12) หรือ เดือนธันวาคม และยังพบหนังสือจาก
เจ้าพระยาบดินทรเดชาไปถึงกรมการกรุงเก่า “เรื่องให้บอกบุตรภรรยาพระยาไชย
วิชิตคนเก่าซึ่งได้ถึงแก่กรรมแล้วไปเสียจากบ้านหลวง เพราะพระยาไชยวิชิตคนใหม่
จะมาอยู่บ้านนั้น” (Archives of King Rama III 1844 No. 298) ดังนั้น หากมีการ
เอ่ยถึงพระยาไชยวิชิตหลัง พ.ศ. 2387 ไปแล้วจะเป็นบุคคลอื่นที่ดำรงตำแหน่ง
เดียวกัน

โคลงยอพระเกียรติสามรัชกาล (แต่งเป็นคำโคลงและบทกลอนอยู่ในฉบับ
เดียวกัน) สะท้อนมุมมองผู้คนสมัยรัชกาลที่ 3 มีต่อกรุงศรีอยุธยาไว้ ความว่า

“อยุธยาพิภพกว้าง	กรวมสมุทร
เพียงภพเมืองพรหมสุทธ	สู่หล้า
แสนโกฏิกรุมมนุษย์	นับยาก แล้วแฮ
บุญบพิตรเจ้าสร้าง	เคยขึ้นคงเกษม

บารมีป่านเมคแมน	นฤมิตร
ทุกเทเกรงทุกทิศ	ท่านสร้าง
พระเดชประดุจปลิด	เดือนเต๋ด ได้แฮ
กรุงเก่าสูญเคียมล้าง	ลุ่มแล้วลอยคีน...
...ขอถวายกายจิตรน้อม	ประณต
แทบบาทงกช	คู่แก้ว
จะกล่าวพระเกียรติจด	หมายเหตุ
กรุงเก่าเศร้าสูญแล้ว	แต่งตั้งพระนคร”

(Chaiwichit, Phraya 1916: 22)

คำว่า “อยุธยา” ในวรรคแรกหมายถึงกรุงเทพฯ เนื่องจากมีคำว่า “กรุงเก่า” ในวรรครองสุดท้าย โคลงสองบทนี้จึงเป็นการเปรียบเทียบว่า “อยุธยา” หรือ กรุงเทพฯ ที่สร้างใหม่ยิ่งใหญ่มากกว่าเมืองพมหายุคก่อนหน้าเสียอีกว่า กรุงเก่าที่ล่มสลายไปแล้วฟื้นคืนมาอีกครั้ง สะท้อนมุมมองผู้คนสมัยรัชกาลที่ 3 ที่ยังระลึกถึงความยิ่งใหญ่ของกรุงศรีอยุธยาไว้ดี แม้กรุงเก่าจะสูญสิ้นไปแล้วแต่ก็มีการสร้างพระนครใหม่ขึ้นทดแทน สะท้อนมุมมองที่ต่างไปจากนิราศของกรมพระราชวังบวรฯ ที่ว่ากรุงศรีอยุธยาล่มสลายโดยไม่มีวันฟื้นคืนมาแล้ว

ที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องจากว่าสมัยรัชกาลที่ 1 เป็นช่วงสร้างบ้านแปงเมือง ปราสาทพระราชวัง วัดวาอารามยังสร้างไม่เสร็จสมบูรณ์ ทั้งยังมีศึกสงครามเกือบตลอดรัชกาลล่วงมาถึงสมัยรัชกาลที่ 3 กรุงเทพฯ จึงเข้าสู่ยุครุ่งเรือง บ้านเมืองสงบสุข เศรษฐกิจรุ่งเรือง วัดวาอารามสร้างเสร็จและสร้างใหม่มากมาย เช่น วัดสุทัศนเทพวราราม, วัดพระศรีรัตนศาสดาราม, วัดราชโอรส, วัดเทพธิดาราม เป็นต้น

บทกลอนต่อมาที่บรรยายความถึงกรุงศรีอยุธยาไว้ ความว่า

“จะกล่าวบทจดหมายเหตุไว้	ถึงธานีพิไชยกรุงเก่า
เปนทางร่วมบกน้ำทุกลำเนา	ประเทศใดไม่เท่าเทียมทัด
อาณาเขตมณฑลก็กว้างขวาง	แต่ก่อนเปนเมืองสร้างจอมกระษัตริ
ประกอบด้วยแก้วแก่นวรัตน์	สมบุรณ์ภูลสมบัติก็มากมี
ตักกว้านร้านเรือนแถวถนน	ผู้คนคับคั่งทั้งกรุงศรี

ประชาชนหนุ่มสาวชาวบุรี	สุขเกษมเปรมปรีดิ์ทุกปีมา
อันลูกค้ำวานิชลินทั้งหลาย	ไปมาค้าขายทุกภาษา
สนุกสนานป่านเปรียบเมืองฟ้า	เปนมหานครเรศวิเศษนัก
ประดับไปด้วยที่เจดีย์สถาน	ล้วนตระการหลายแห่งเป็นแหล่งหลัก...
...เบนศึกแล้วก็กลับเป็นสุขมา	ในศรีอยุธยาธานี
เมื่อกาลบ้านเมืองจะย่อยยับ	มีทัพมาประชิดติดกรุงศรี...
...ครั้นมาเห็นภูมฐานบ้านช่อง	แม่น้ำลำคลองก็ใจหาย
รั้ววังวัดน่าเสียดาย	ยับทำลายแหลกล้าง
ที่หากทุ่งกรุงไกรเป็นไร่นา	เข้าปลาสารพัดไม่ขัดขวาง
ผู้คนอาไศรยจึงไม่ร้าง	แต่เรือนเย่าเบาบางห่างไป
ด้วยเหตุพระนครนั้นถดถอย	เลื่อนลดลงไปสร้างข้างใต้
ประเทศที่อุทยานตระการใจ	ด้วยพื้นพรรณผลไม้มากมี
คือกรุงเทพมหานครนโกลินทร์	มหินทรอยุธยาดีศรี"

(Chaiwichit, Phraya 1916: 26)

บทกลอนนี้บรรยายทั้งความรุ่งเรืองและความเสื่อมสลายของกรุงศรีอยุธยา บอกเล่าสภาพทั่วไปของกรุงศรีอยุธยาสมัยรัชกาลที่ 3 ว่าวัดวาอารามส่วนใหญ่ยังมีสภาพรกร้าง เปรียบเทียบกับกรุงเทพฯ ที่สร้างอยู่ได้ลงไปนั้นมีความอุดมสมบูรณ์

นอกจากนี้ ยังมีบทกลอนนี้ที่สะท้อนให้เห็นว่าพระยาไชยพิชิต (เผือก) เป็นผู้มีความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์อยุธยาเนื่องจากท่านเป็นผู้รั้งรักษาการกรุงเก่า โดยบรรยายถึงความรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยา ผู้คนอยู่ร่มเย็นเป็นสุข ชุนนางสามัคคีกัน ระบุที่ตั้งกรุงศรีอยุธยาว่าอยู่บนทางร่วมทั้งบกและทางน้ำ มีพ่อค้าหลายชาติหลากหลาย มาค้าขาย บรรยายถึงเหตุการณ์ก่อนเสียกรุงที่พม่ายกทัพมาล้อมนานสามปี ชุนนางแตก ความสามัคคีไม่มีผู้นำทัพออกไปรบกับข้าศึก ถ้ายันกองทัพข้าศึกได้จนถึงฤดูน้ำหลาก กรุงศรีอยุธยาจะได้เปรียบในการศึกเหมือนที่ผ่าน ๆ มา และอาจรอดพ้นจากการเสียกรุง ความว่า

“เมื่อถึงกาลบ้านเมืองจะย่อยยับ ๆ
มีทัพมาประชิดกรุงศรี

ศึกพม่ามาล้อมถึงสามปี
ไม่มีแม่ทัพออกไปรับรอง
ด้วยขุนนางต่างคนก็ร้ายฉาน
ไม่ร่วมคิดการเป็นเจ้าของ
สาละวนขนหาแต่เงินทอง
มุงมองอิจฉากันแต่ท่าเดียว
เมื่อไม่มีสามัคคีศรีครัก
ถึงมากสักโกฏิแสนแน่นจับเคี้ยว
ไม่พร้อมมูลสมาคมกลมเกลียว
ก็เหมือนมีคนเดียวไม่ได้การ...
...ถึงกระนั้นถ้ามั่นคงอยู่
รบสู้ให้เต็มเข้มแข็ง
ฤดูน้ำท่วมที่ไม่มีแปลง
อ้ายโปแมงจะย้ายโยกขึ้นโคกวัด
เหมือนสิงจับเกาะอยู่จะสู้ใคร
ท้องน้ำไปไหนได้ถนัด
ต่างกองต่างกระจายพรายพลัด
เราก็จัดเรือไว้ให้มากมาย
เอาปืนใหญ่ออกไล่ล้อมยิง
ก็วิ่งลงน้ำระส่ำระสาย”

(Chaiwichit, Phraya 1916: 26)

ในโคลงนี้ยังบอกตอนที่เอ่ยถึงคำพยากรณ์จาก **เพลงยาวพยากรณ์กรุงศรีอยุธยา** ที่เชื่อกันว่าแต่งขึ้นสมัยสมเด็จพระนารายณ์ ความว่า

“ฤาสาสนาเกือบถึงกาล จะสูญสิ้นถิ่นฐานทั้งกรุงศรี
เหมือนทำนายนารายณ์ลพบุรี ธานีจะเกิดยุคชุกเคือง”

(Chaiwichit, Phraya 1916: 26)

พระยาไชยวิชิต (เผือก) เป็นหนึ่งในบุคคลกลุ่มแรกที่เริ่มบูรณปฏิสังขรณ์วัดในกรุงศรีอยุธยา คือ วัดหน้าพระเมรุ พบหลักฐานเป็นศิลาจารึกการบูรณะสามหลัก สองหลักแรกอยู่ด้านหน้าพระประธานในพระอุโบสถ ระบุ พ.ศ. 2378 หลักที่สามอยู่ที่ผนังในวิหารน้อย ระบุ พ.ศ. 2381 ทั้งสามหลักระบุว่าพระยาไชยวิชิตบูรณปฏิสังขรณ์พระอุโบสถ “วัดพระเมรุราช” โดยมีเจ้าพระคุณ พระมวงคเณศ วัดพนัญเชิง เป็นประธาน ระบุรายละเอียดการบูรณะและการก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ ไว้ รวมทั้งการถวายนามพระประธานในอุโบสถใหม่ว่า “พระพุทธรูปนิมิตวิชิตมารโมลีศรีสรรเพชญบรมไตรโลกนาถ” ตอนท้ายจารึกได้แบ่งส่วนกุศลให้แก่ตนเองและสัวโลกและขอให้ถึงนิพพาน (Inscription of Na Phra Meru temple 1835)

สมัยรัชกาลที่ 3 ยังพบหลักฐานเป็นหนังสือจากพระยามหาอำมาตย์ไปถึงพระยาไชยวิชิตผู้รักษากรุงเก่าใน พ.ศ. 2381 เรื่องการวัดขนาดพระพุทธรูปวัดมณฑลพิตร ซึ่งบรรยายอย่างละเอียด ความว่า

“...หน้าตักกว้าง 4 วา 3 คอกคืบ 6 นิ้ว สูงตั้งแต่พระแท่นทองถึงพระอุณาโลม 5 วา 2 คอกคืบ 8 นิ้ว แขนในกืออฐิเป็นโพรงแต่ฐานขึ้นมาถึงพระอุระ พระอังสาตลอดพระเศียร พระกรสองข้างกอดันเหมือนถือปูน แล้วข้างพระองค์มีตะรางเหล็กมี หมุดทองกรึง แผ่นทองขนาดใหญ่มากกว่าคอกคืบยาว 2 คอก ขนาดน้อยกว่าคอกหนึ่งยาวสองคืบหน้านิ้วหนึ่ง บาง 3 กระเบียด ข้างพระกรข้างขวานิ้วข้างพระหัตถ์ข้างซ้ายขาดหายไป ตะรางเหล็กนั้นเป็นสนิมกัดขาดเปราะอยู่ย่นๆ ได้นำหนังสือบอกขึ้นไปกราบบังทูลพระกรุณาทรงทราบได้ฝ่าละออง แล้วทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า...สูงโตใหญ่ดีแต่หาแน่นหนามันคงไม่...จะขุดชะลอกก็จจะร่วงหักพังไปเสียสิ้นเห็นจะเอาไปปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมไม่ได้...แล้วให้พระยาไชยวิชิตกรมการช่วยกันปฏิสังขรณ์แต่เพียงถากดาบหญ้าที่ริมพระอุโบสถพระวิหารที่พระรูปอยู่ให้เตียนพอเป็นกองการกุศลต่อไป”

(Archives of King Rama III 1838 No. 4)

เนื้อความตอนท้าย (ขีดเส้นใต้) อาจสรุปได้ว่าพระยาไชยวิชิตได้รับกระแสรับสั่งจากรัชกาลที่ 3 ให้ตรวจตราและวัดขนาดหลวงพระโต วัดมงคลพิตร และมีพระราชวินิจฉัยตอบกลับมาว่าไม่แข็งแรงพอจะบูรณะ จึงทรงให้ดูแลและตายหญ้ารอบ ๆ พระอุโบสถเท่านั้นโดยทรงทำไปเพื่อสร้างกุศล

เอกสารนี้เป็นหลักฐานสำคัญยืนยันว่ารัชกาลที่ 3 น่าจะทรงเป็นกษัตริย์พระองค์แรกของรัตนโกสินทร์ที่สนพระทัยบูรณะวัดที่กรุงศรีอยุธยา แต่มิได้มีวัตถุประสงค์อื่นใดนอกไปจากการสร้างบุญกุศล (รัชกาลที่ 1 - 2 พบหลักฐานชั้นรอง) ซึ่งเป็นวัตถุประสงค์ทั่วไปของผู้คนที่นับถือพุทธศาสนา ขณะเดียวกันก็สะท้อนได้ว่ากรุงศรีอยุธยายังมิได้มีความสำคัญหรือมีความหมายอื่นแต่อย่างใดในสมัยรัชกาลที่ 3 ส่วนการบูรณะพระพุทธรูปที่วัดมงคลพิตร อาจเนื่องจากเป็นพระพุทธรูปเก่าแก่มีชื่อเสียง และเป็นที่เคารพสักการะของผู้คนตั้งแต่สมัยอยุธยาแล้ว

สมัยรัชกาลที่ 3 ยังพบเอกสารเป็นหนังสือจากเจ้าพระยาจักรีไปถึงพระยาไชยวิชิต ผู้รักษาการกรุงเก่า เมื่อ พ.ศ. 2390 เรื่องการส่งเงินหลวงไปบูรณะวัดสุวรรณดารารามเป็นเงิน 60 ชั่ง เพื่อใช้ซ่อมแซมกุฏิ ศาลาการเปรียญ และสะพาน (Archives of King Rama III 1841 No. 51) ซึ่งพระยาไชยวิชิตในเอกสารนี้คือพระยาไชยวิชิตท่านใหม่แล้ว

เอกสารระบุว่าการบูรณะซ่อมแซมวัดสุวรรณดารารามใน พ.ศ. 2390 วัดนี้จึงต้องมีมาก่อนหน้านั้นแล้ว เอกสารสมัยหลังระบุว่าวัดสุวรรณดารารามเป็นวัดสำคัญประจำราชวงศ์จักรี สร้างขึ้นสมัยอยุธยาตอนปลายโดยพระอัครสุนทร (ทองดี) พระชนกนาถในรัชกาลที่ 1 ณ นิวาสนาเดิมของตระกูล (Nor. Na Paknam 2002: 6) ต่อมารัชกาลที่ 1 โปรดฯ ให้เปลี่ยนชื่อเป็นวัดสุวรรณดาราราม และมีการบูรณะซ่อมแซมเรื่อยมา อย่างไรก็ตามขณะนี้ยังไม่พบหลักฐานชั้นต้นที่ระบุถึงการเปลี่ยนชื่อวัดดังกล่าวหรือหลักฐานการบูรณะซ่อมแซมวัดสุวรรณดารารามที่เก่าไปกว่า พ.ศ. 2390

ในสมัยนี้ยังพบบัญชีเงินค่าซ่อมแซมวัดศาลาปูน กรุงเก่า แต่มิได้ระบุศักราชไว้ โดยมีการสร้างและซ่อมแซมกุฏิ หอฉัน ครุฑไฟ และตึก 2 หลัง โดยขุนรองแพง หลวงยกกระบัตร พระปลัด หลวง สัมมาตรา เป็นต้น (Archives of King Rama III No. 11)

นอกจากนี้ยังพบเอกสารการสำรวจจำนวนวัดและพระสงฆ์ทั้งในและนอกกรุงเก่า รวม 4 อำเภอ ใน พ.ศ. 2393 ระบุว่ามียอดทั้งสิ้น 750 วัด เป็นวัดที่มีพระสงฆ์

จำพรรษา 389 วัด และวัดร้าง 361 วัด ในเกาะกรุงเก่ามี 134 วัด (วัดเก่า 17 วัด สร้างขึ้นใหม่ 1 วัด วัดร้างชำรุดไม่มีพระสงฆ์ 116 วัด) ในอำเภอรอบกรุงเก่ามี 616 วัด (วัดเก่า 344 วัด สร้างใหม่ 27 วัด วัดร้าง 245 วัด) (Archives of King Rama III 1850 No. 22) แต่มีได้ระบุรายชื่อวัดไว้

ข้อมูลเหล่านี้สะท้อนว่าสมัยรัชกาลที่ 3 การบูรณะซ่อมแซมวัดต่าง ๆ ในกรุงศรีอยุธยาเน้นดำเนินการโดยพระมหากษัตริย์ ขุนนาง และพระสงฆ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อทำนุบำรุงพระศาสนาเท่านั้น

เมื่อวิเคราะห์ภูมิหลังของบุคคลที่เกี่ยวข้องกับกรุงศรีอยุธยาเหล่านี้สามารถแบ่งออกเป็นสองกลุ่ม ได้แก่ ขนชั้นปกครองที่มีชีวิตผ่านสามยุคสมัย อยุธยา ธนบุรี และรัตนโกสินทร์ คือ รัชกาลที่ 1 และกรมพระราชวังบวรฯ และชนชั้นปกครองที่ชีวิตหลังสมัยกรุงศรีอยุธยาไปแล้วได้พบเห็นซากปรักหักพังและได้ยินได้ฟังเรื่องราวกรุงศรีอยุธยาจากคนรุ่นก่อนคือ รัชกาลที่ 3 สุนทรภู่ และพระยาไชยวิชิต (เผือก)

ทั้งสองกลุ่มมีมุมมองต่อกรุงศรีอยุธยาลักษณะคล้ายกันในเรื่องที่ว่า กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีเก่าที่เจริญรุ่งเรือง อุดมสมบูรณ์ ประชาชนอยู่เย็นเป็นสุข ได้ล่มสลายลงเหลือเพียงซากปรักหักพังสร้างความเศร้าใจให้แก่ผู้พบเห็น แต่วัดวาอารามต่าง ๆ ของกรุงศรีอยุธยายังคงมีความศักดิ์สิทธิ์ เช่น เจดีย์ภูเขาทอง วัดใหญ่ชัยมงคล วัดมงคลพิตร ซึ่งผู้คนในรัตนโกสินทร์ยังให้ความเคารพนับถือสืบต่อกันมา ดังเช่นที่สุนทรภู่เดินทางไปเพื่อนมัสการสถานที่ศักดิ์สิทธิ์เหล่านั้น

ส่วนมุมมองที่แตกต่างกันคือ กรมพระราชวังบวรฯ มีมุมมองว่ากรุงศรีอยุธยาได้ล่มสลายลงถาวรไม่อาจฟื้นคืนได้ ขณะที่พระยาไชยวิชิต (เผือก) กลับมองว่ากรุงศรีอยุธยาฟื้นคืนมาแล้วโดยเปรียบเทียบว่ากรุงเทพฯ ก็คือ กรุงศรีอยุธยาที่ฟื้นคืนกลับมา

มุมมองที่แตกต่างกันนี้ อาจสืบเนื่องมาจากปัจจัยเรื่องเวลาและสภาพการณ์ที่วรรณคดีทั้งสองถูกแต่งขึ้น โดยกรมพระราชวังบวรฯ ทรงนิพนธ์นราศขึ้นในคราวเสด็จไปทำสงครามกับพม่าสมัยรัชกาลที่ 1 ซึ่งบ้านเมืองยังมิได้สงบสุข กรุงเทพฯ ก็ยังสร้างไม่เสร็จสมบูรณ์ดี ขณะที่พระยาไชยวิชิต (เผือก) แต่งโคลงขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ซึ่งบ้านเมืองสุขสงบเจริญรุ่งเรือง ทั้งยังแต่งโคลงนี้เพื่อยอพระเกียรติรัชกาลที่ 3 เนื้อหาส่วนใหญ่จึงบรรยายความเจริญรุ่งเรืองในสมัยนั้น เช่น การได้ช้างเผือกจากเชียงใหม่ เขมร และนครราชสีมา การหล่อปืนใหญ่ การสร้างวัดราชโอรสและ

วัดเทพธิดารามซึ่งเป็นสถาปัตยกรรมแบบพระราชนิยมในรัชกาลที่ 3 ความรุ่งเรืองทางเศรษฐกิจ ทั้งนี้เพื่อจะบอกว่ากรุงเทพฯ คือ กรุงศรีอยุธยาฟื้นคืนชีพมานั่นเอง

2. พระราชพงศาวดารอยุธยา มีความสำคัญในฐานะเป็นที่มาของความชอบธรรมสำหรับราชวงศ์และพระเจ้าแผ่นดินใหม่ที่ขึ้นปกครองอาณาจักร ยังถือเป็นเครื่องราชูปโภคของพระเจ้าแผ่นดิน เป็นของศักดิ์สิทธิ์ เป็นศูนย์รวมพลังคุณความดีของราชวงศ์เอาไว้ โดยยึดถือเช่นนี้มาตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 (Phongsriphan 1985: 5 - 6)

สมัยรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 3 มีการชำระพงศาวดารอยุธยาหลายครั้ง สมัยรัชกาลที่ 1 หลังขึ้นครองราชย์ 1 ปี โปรดฯ ให้ชำระพงศาวดารทันที ได้แก่ **พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับ จ.ศ. 1145** ต่อมาทรงให้รวบรวมพงศาวดารอีก 3 ฉบับ คือ **พระราชพงศาวดารฉบับพันจันทนุมาศ** **พระราชพงศาวดารฉบับพระพนรัตน์** (เป็นฉบับเดียวกับพระราชพงศาวดารสยามฉบับบริติชมิวเซียม) และ**พระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาฉบับพระจักรพรรดิพงศ์ (จาด)** (Kasetsiri 1981: 268 - 269) ส่วนรัชกาลที่ 3 ทรงมูลเชิญสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรสให้นิพนธ์ **พระราชพงศาวดารฉบับความสังเขป** ใน พ.ศ. 2393 โดยนิพนธ์เป็นทำนองเทศนาไว้อีกหนึ่งฉบับด้วย (Na Nakorn 1990: 53)

การชำระและรวบรวมพงศาวดารอยุธยาเหล่านี้สะท้อนความสำคัญของพงศาวดารได้อย่างชัดเจนโดยเป็นไปเพื่อสร้างสิทธิและความชอบธรรมในการปกครอง ทั้งยังสะท้อนว่ากรุงศรีอยุธยามีความสำคัญในทางความคิดและทัศนคติของผู้คนในสมัยรัตนโกสินทร์อยู่ โดยพงศาวดารอยุธยาถูกใช้เป็นเครื่องมือยืนยันอำนาจและความชอบธรรมของสถาบันพระมหากษัตริย์ แม้ว่าในความเป็นจริงจะมีได้มีการฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยาในทางกายภาพเลยก็ตาม

สรุปได้ว่าผู้คนในช่วงรัชกาลที่ 1 - 3 มีมุมมองต่อกรุงศรีอยุธยา 2 แบบ แบบแรก มองกรุงศรีอยุธยาว่ามีความสำคัญในแง่ของสัญลักษณ์เชิงจิตวิญญาณทั้งในแง่เนื้อหาและเรื่องราวความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ที่มีการเชื่อมโยงระหว่างคนรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง และแบบที่ 2 ในแง่ตัวเอกสารที่เรียกว่าพระราชพงศาวดารกรุงศรีอยุธยาที่มีความศักดิ์สิทธิ์ในตัวของมันเอง และใช้เป็นเครื่องมือยืนยันอำนาจของ

พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นการให้ความสำคัญกรุงศรีอยุธยาโดยไม่ได้สนใจถึงสถานที่ทางกายภาพที่ล่มสลายไป

กรุงศรีอยุธยาในมุมมองรัชกาลที่ 4 (พ.ศ. 2394 - 2411)

เมื่อถึงสมัยนี้มุมมองผู้คนที่มาต่อกรุงศรีอยุธยาได้เปลี่ยนแปลงอย่างมากมาโดยเฉพาะพระมหากษัตริย์ที่ทรงมีบทบาทเป็นผู้นำการฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยาโดยมีวัตถุประสงค์ที่ต่างไปเดิม

รัชกาลที่ 4 ทรงมีมุมมองแตกต่างจากสามรัชกาลที่ผ่านมาอย่างชัดเจน ทรงเป็นกษัตริย์พระองค์แรก ๆ ของรัตนโกสินทร์ที่สนใจและให้ความสำคัญกับกรุงศรีอยุธยาอย่างมากจนนำไปสู่จุดเริ่มต้นการฟื้นฟูบูรณปฏิสังขรณ์จริงจัง ทั้งวัดและพระราชวังที่กรุงศรีอยุธยาเองและที่อื่น ๆ พบหลักฐานเป็นหมายรับสั่งจำนวนหนึ่ง และพระบรมราชาธิบาย แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่

กลุ่มแรกเป็นเอกสารเกี่ยวกับการบูรณะซ่อมแซมพระราชวังในสมัยอยุธยา ได้แก่ หมายรับสั่ง พ.ศ. 2395 “เรื่องการซ่อมแซมพระราชวังจันทร์เกษม” มีไปถึงพระยาโบราณฯ กรุงเก่า ให้บูรณะซ่อมแซมพระราชวังจันทร์เกษม (Order of King Rama IV, 1852 No. 1) แสดงว่าก่อนหน้านั้นรัชกาลที่ 4 น่าจะทรงเคยเสด็จไปพระราชวังจันทร์เกษมมาก่อนซึ่งอาจจะช่วงที่ทรงผนวชอยู่

เอกสารคัดใบบอก พ.ศ. 2399 ระบุถึงการสร้างพระที่นั่งสรรเพชญปราสาท (สะกดตามเอกสารโบราณ) ที่กรุงศรีอยุธยา เป็นเอกสารคัดใบบอกเมืองสังขะ กรุงเก่า มีไปถึงเจ้าพระยามหาศรีสุธรรมฯ กรมการกรุงเก่า “เรื่องการทำสรรเพชญปราสาท” (Archives of King Rama IV, 1856 No. 15) และในหนังสือ **ชุมนุมพระบรมราชาธิบายของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว** ซึ่งกรมพระสมมตอมรพันธ์ทรงรวบรวมจากเอกสารในหอพระสมุดวชิรญาณตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2457 เรื่อง “พระราชทานกฐินแลทรงสร้างปราสาทกรุงเก่า” มีได้ระบุไว้ เนื้อความโดยรวมกล่าวถึงเมื่อครั้งรัชกาลที่ 4 ยังมีได้ทรงครองราชย์เสด็จผ่านมากรุงเก่าหลายครั้ง บัดนี้เถลิงถวัลยราชสมบัติแล้วจึงเสด็จมาพระราชทานพระกฐิน และมีพระราชประสงค์จะสร้างพระที่นั่งขึ้นที่กรุงเก่า ความว่า

“อนึ่ง ทรงก่อฤกษ์สถาปนา พระที่นั่งสรรเพชญปราสาท อันเป็น
พระที่นั่ง พระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน ๆ ที่ทำลายแล้ว ให้ประดิษฐานไว้
ดังเก่า และจะได้จำฤกษ์ พระนามพระเจ้าแผ่นดินซึ่งได้ครอบครอง
เสวยราชสมบัติ ณ พระมหานครศรีอยุธยาโบราณราชธานีนั้น
ทุก ๆ พระองค์ ประดิษฐานไว้ ณ พระที่นั่งสรรเพชญปราสาท ให้
เป็นที่เคารพนับถือ แห่งอาณาประชาราษฎร์ ด้วยพระเจ้าอยู่แต่
ก่อน ๆ นั้นได้มี พระเดชพระคุณในกาลครั้งหนึ่ง ๆ”

(King Rama IV 1914: 5)

พระบรมราชาธิบายนี้สะท้อนมุมมองและแนวคิดใหม่ที่เกิดขึ้นของรัชกาลที่ 4 โดยวัตถุประสงค์การบูรณะซ่อมแซมพระที่นั่งนี้เพื่อจารึกพระนามกษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยา ทั้งเรียกชื่อกรุงศรีอยุธยาว่า “พระมหานครศรีอยุธยา” แตกต่างไปจากสามรัชกาลก่อนที่มักเรียกว่า “กรุงเก่า” ซึ่งหมายถึงราชธานีเก่า แต่ในที่นี้ใช้คำว่า “มหานคร” หมายถึงนครอันยิ่งใหญ่ เหล่านี้สะท้อนว่าทรงยกย่องและให้ความสำคัญกับกรุงศรีอยุธยาซึ่งเป็นมุมมองที่แตกต่างไปสามรัชกาลก่อนอย่างชัดเจน

พระที่นั่งนี้บูรณะไม่เสร็จ ต่อมารัชกาลที่ 5 โปรดฯ ให้รื้อโครงสร้างปราสาทที่ทำค้างไว้บนฐานเดิมออก เมื่อคราวปลูกสร้างพลับพลาเพื่อใช้ในการพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พ.ศ. 2440 (Damrong Rajanubhab, Somdejkrumphraya 1966: 39)

แม้ว่าในพระบรมราชาธิบายนี้มีได้ระบุไว้แต่จากการเทียบเคียงกับเอกสารคัดใบบอกอาจสรุปเบื้องต้นได้ว่าปีที่เสด็จไป “ก่อฤกษ์สถาปนาพระที่นั่งสรรเพชญปราสาท” น่าที่ใกล้เคียงกับ พ.ศ. 2399 ที่ระบุไว้ในเอกสารคัดใบบอก และอาจบอกได้อีกว่าการซ่อมแซมพระที่นั่งสรรเพชญปราสาทนี้เกิดขึ้นหลังการซ่อมแซมพระที่นั่งจันทร์เกษม

พระราชวังในสมัยอยุธยาที่ทรงบูรณปฏิสังขรณ์ต่อมา คือ พระนารายณ์ราชนิเวศน์ ที่ลพบุรี จากประกาศเรื่อง “พระนารายณ์ราชนิเวศน์เมืองลพบุรี นามพระที่นั่ง, บ่อน้ำ, พระราชทานนาม วัดขวิด, นามเมืองลพบุรี, นามเมืองสระบุรี เมืองพรหมบุรี” พ.ศ. 2401 มีรายละเอียดการบูรณปฏิสังขรณ์พระนารายณ์ราชนิเวศน์ รวมถึงพระราชทานนามพระที่นั่งตามที่พบในพงศาวดาร ความเป็น

“ที่ในพระนารายณ์ราชนิเวศน์วังเมืองลพบุรี...ทำการปฏิสังขรณ์ขึ้นไว้
เพื่อจะได้ให้เป็นที่ประทับแรมในกาลอันควร เป็นที่สบาย แลจะให้เป็นที่
พระเกียรติยศซึ่งได้เชิดชูพระเกียรติยศพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน...”

(Kasetsiri 2005: 154)

ประกาศนี้ระบุวัตถุประสงค์การบูรณะพระนารายณ์ราชนิเวศน์ไว้ด้วย สะท้อนถึงมุมมองใหม่ที่เกิดขึ้นในรัชกาลนี้ คือ ทรงบูรณะพระราชวังเพื่อเป็นเกียรติยศและเชิดชูพระเจ้าแผ่นดินแต่ก่อน ซึ่งควรหมายถึงผู้สร้างพระนารายณ์ราชนิเวศน์ นั่นก็คือสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ถือเป็นการเชิดชูพระเกียรติพระมหากษัตริย์ในสมัยอยุธยาที่มาพร้อมกับการบูรณะพระราชวังในสมัยอยุธยา แตกต่างไปจากสมัยรัชกาลที่ 3 เมื่อครั้งที่สมเด็จพระปรมานุชิตชิโนรสทรงนิพนธ์วรรณคดีเรื่อง **ลิลิตตะเลงพ่าย** ใน พ.ศ. 2375 เพื่อเชิดชูพระเกียรติสมเด็จพระนเรศวรมหาราชเมื่อครั้งทำสงครามยุทธหัตถีชนะพม่า และเพื่อร่วมฉลองการบูรณะวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามสำเร็จ (Na Nakorn 1990: 84) แต่ไม่ได้ส่งผลทำให้เกิดการแปลงทางกายภาพแก่กรุงศรีอยุธยาแต่อย่างใด

เมื่อพิจารณาการบูรณะพระที่นั่ง พระราชวัง และพระราชนิเวศน์สมัยอยุธยา พบประเด็นที่น่าสนใจว่าเพราะเหตุใดรัชกาลที่ 4 จึงทรงบูรณะพระราชวังจันทร์เกษมก่อน ทั้ง ๆ ที่มีได้เป็นพระราชวังหลวง ทั้งยังตั้งอยู่ค่อนข้างห่างไกลเมื่อเทียบกับพระราชวังหลวงที่กรุงศรีอยุธยา

จากการศึกษาพบว่าพระราชวังจันทร์เกษมนี้เคยเป็นที่ประทับของสมเด็จพระนเรศวรขณะเป็นพระยุพราช ทั้งยังเป็นประทับของสมเด็จพระนารายณ์และพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศมาก่อน ทั้งสามพระองค์ล้วนเป็นกษัตริย์ที่มีความสำคัญในประวัติศาสตร์ชาติสยาม โดยสมเด็จพระนเรศวรทรงกู้ชาติคืนมาจากพม่า สมเด็จพระนารายณ์เกี่ยวข้องกับราชวงศ์จักรีผ่านเจ้าแม่วัดดุสิตพระนมของสมเด็จพระนารายณ์ และรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศถือเป็นยุคเจริญรุ่งเรืองของกรุงศรีอยุธยา เป็นได้หรือไม่ว่านี่อาจเป็นสาเหตุที่รัชกาลที่ 4 ทรงเลือกบูรณะพระราชวังนี้ก่อน ขณะเดียวกันก็อาจสะท้อนมุมมองของรัชกาลที่ 4 ที่ทรงมีต่อกรุงศรีอยุธยา อาจทรง

ต้องการยกย่องเชิดชูพระเกียรติพระมหากษัตริย์ที่มีบทบาทสำคัญต่อกรุงศรีอยุธยา หรือชาติสยามในอดีต

กลุ่มที่ 2 เอกสารเกี่ยวกับบูรณะซ่อมแซมวัดต่าง ๆ ในกรุงศรีอยุธยา ได้แก่ เอกสาร พ.ศ. 2395 ร่างตราหน้าของพระยามหาอำมาตย์ที่มีไปถึงเจ้าพระยาศรีธรรม พระโล ผู้รักษาการกรุงเก่า “เรื่องให้สำรวจ สถาปนา พระปรารค์ พระเจดีย์ตามวัด ต่าง ๆ ” ความว่า

“ด้วยทรงพระกรุณาตรัสเหนือเกล้าฯ สั่งว่า ทรงพระราชศรัทธาให้ สถาปนาพระเจดีย์ พระปรารค์ขึ้นไว้ จะได้เป็นที่สักการบูชาแก่ เทพามนุษย์ จึงโปรดเกล้าให้ พระราชวงศ์เธอกรมหมื่นภูมินราทร ภักดี กรมหมื่นราชสิวิกรมขึ้นมาเที่ยวค้นคว้าหาดู พระเจดีย์ พระ ปรารค์ ตามวัดวาอารามให้ทั่วแขวงกรุงเก่า ถ้าได้ตัวอย่างแล้ว จะ ได้ถ่ายอย่างเอาลงทูลเกล้าถวาย แลที่พระอารามใดรกรกชัฏอยู่ ก็ให้ กรมการกำหนดไป แฝ้วถางให้เตียน จะได้เขียนถ่ายอย่างได้ โดยสะดวก”

(Archives of King Rama IV, 1852 No. 135)

เอกสารนี้มีขึ้นหลังทรงครองราชย์ได้เพียงปีเดียว และยังอาจเป็นรับสั่งแรก ของพระมหากษัตริย์สมัยรัตนโกสินทร์ที่ให้สำรวจพระเจดีย์และพระปรารค์ตามวัด ต่าง ๆ ในกรุงศรีอยุธยาอย่างจริงจัง โดยระบุวัตถุประสงค์ไว้ชัดเจนว่าเพื่อเป็นการ พระราชศรัทธาและเพื่อ “การถ่ายอย่าง” หรือถ่ายแบบพระเจดีย์และพระปรารค์ของ กรุงศรีอยุธยาส่งไปถวายตามพระราชประสงค์ สะท้อนถึงความสนพระทัยอย่างจริงจัง ที่มีต่อกรุงศรีอยุธยาอย่างชัดเจน และยังเป็นความสนพระทัยที่ค่อนข้างเฉพาะเจาะจง ในเรื่องรูปแบบพระเจดีย์และพระปรารค์สมัยอยุธยา สะท้อนถึงความสนพระทัยด้าน งานช่างสมัยอยุธยาของพระองค์ได้อีกด้วย และนี้อาจเป็นที่มาของพระราชนิยมของ พระองค์ในการสร้างเจดีย์ทรงระฆังรูปแบบเก่าก่อน เช่น พระศรีรัตนเจดีย์ ในวัด พระ ศรีรัตนศาสดาราม ซึ่งโปรดฯ ให้ถ่ายแบบมาจากพระเจดีย์ประธาน วัดพระศรี สรรเพชญ์จากกรุงเก่า (Leksukhum 2005: 65) หลังการสำรวจครั้งนี้ไปแล้วจะพบว่า เริ่มมีการบูรณะวัดต่าง ๆ ในเอกสารสมัยเดียวกันตามมาอีก ได้แก่

ร่างตราถึงเจ้าเมืองกรมการกรุงเก่า พ.ศ. 2397 “เรื่องเกณฑ์คนมาทำพระตำหนักโรงโขนละครในการสมโภชพระพุทธรูป วัดพนัญเชิง” (Archives of King Rama IV, 1854 No. 4, 15) หรือหลวงพ่อดำ การสั่งทำโรงโขนละครเพื่อสมโภชพระพุทธรูปนี้ทำให้ทราบว่าก่อนหน้านี้คงจะมีรับสั่งให้บูรณะองค์หลวงพ่อดำ (แต่ยังไม่พบเอกสารดังกล่าว) และเอกสารร่างตรา พ.ศ. 2399 ถึงพระลัคนาดนลักษ์ณ์ตอบรับบอกการซ่อมวัดพนัญเชิง วัดพระหน้าเมรุ (Archives of King Rama IV, 1856 No. 7)

นอกจากนี้ ใน **ชุมนุมพระบรมราชาธิบาย ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าอยู่หัว** พบพระบรมราชโองการ พ.ศ. 2405 เรื่อง “จะขอปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมสร้างพระอารามอันถวายพระสงฆ์ให้หลายตำบลจงได้” ซึ่งมีพระอารามของวัดประชุมพลนิกายารามรวมอยู่ด้วย ความว่า

“ทรงบริจาคทรัพย์ให้ไปปฏิสังขรณ์ซ่อมแซมวัดประชุมพลนิกายารามใน เกะบางปะอินแขวงกรุงศรีพระอยุธยาเก่าพระรามหนึ่ง... โดยทรงราชดำริว่าเป็น พระอารามของพระบาทสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ซึ่งเป็นพระชนกนาถของสมเด็จพระนารายณ์...แล้วทรงได้บริจาคพระราชทรัพย์ให้ปฏิสังขรณ์วัดเสนาสนาราม ริมวังจันทร์เกษม”

(King Rama V 1932: 123 - 124)

ทั้งนี้พบว่า พ.ศ. 2406 รัชกาลที่ 4 ทรงออกประกาศเรื่อง “ว่าด้วยทรงปฏิสังขรณ์พระเจดีย์ วัดชุมพลนิกายาราม เกะบางปะอิน” ความว่า

“ปฏิสังขรณ์พระเจดีย์นี้และพระพุทธรูปปฏิมากร ทั้งโรงพระอุโบสถแลวิหาร การเปรียญกุฏิสงฆ์ศาลาทั้งปวงในวัดชุมพลนิกายาราม เกะบางปะอิน...ทรงอุทิศ พระราชกุศลถวายสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวปราสาททองซึ่งได้สถาปนาพระอารามนี้มาตามลำดับ”

(Kasetsiri 2005: 359)

จากพระบรมราชาธิบายและประกาศการบูรณะวัดชุมพลนิกายาราม ทรงระบุวัตถุประสงค์ไว้ชัดเจนว่าทรงอุทิศพระราชกุศลให้แก่พระเจ้าปราสาททองซึ่งเป็นพระบรมชนกนาถของสมเด็จพระนารายณ์สอดคล้องกับประเด็นการเลือกบูรณะพระนารายณ์ราชนิเวศน์ก่อนตามทิวเคราะห้ไว้ว่ามีสาเหตุเพราะเป็นพระราชนิเวศน์ของสมเด็จพระนารายณ์ เช่นเดียวกับวัดประมุขนิกายารามที่รัชกาลที่ 4 ทรงระบุว่าเป็นวัดที่สร้างโดยพระเจ้าปราสาททองพระชนกนาถของสมเด็จพระนารายณ์ที่มีพระนามเป็นเจ้าแม่วัดดุสิต ซึ่งเชื่อว่าเป็นบรรพบุรุษของราชวงศ์จักรี เช่นเดียวกับการบูรณะวัดสุวรรณาารามซึ่งเป็นวัดที่สร้างโดยพระชนกนาถของรัชกาลที่ 1 สะท้อนถึงความพยายามเชื่อมโยงราชวงศ์จักรีกับกษัตริย์สมัยอยุธยา ซึ่งเป็นมุมมองและแนวคิดใหม่ที่ต่างไปจากสามรัชกาลที่ผ่านมา

ยังมีประกาศ พ.ศ. 2408 “ว่าด้วยการปฏิสังขรณ์วัดขุนแสน” วัดในกรุงศรีอยุธยา ความว่า

“พระมหาสุปวัดขุนแสนเป็นของสูงใหญ่ อยู่ใกล้พระราชวังจันทน์
เกษมเป็นที่ประทับพระมหาสุปเจดีย์นั้นชำรุดทรุดโทรมมานาน
ทอดพระเนตรเนื่อง ๆ ทรงรำคาญพระเนตร แลทรงเสียดายของ
เก่า จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งพระยาราชสงครามเจ้าลูกจ้าง
ปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่”

(Kasetsiri 2005: 438)

ในประกาศนี้ทรงบอกวัตถุประสงค์การปฏิสังขรณ์วัดขุนแสนไว้ชัดเจนว่าทรงเสียดายของเก่า เป็นอีกมุมมองใหม่ในรัชกาลนี้ที่ทรงเริ่มเห็นว่าวัดเก่าในกรุงศรีอยุธยาเป็นของโบราณที่มีคุณค่า

นอกจากนี้ ยังมีหมายรับสั่ง พ.ศ. 2408 เรื่อง “เสด็จขึ้นไปก่อพระฤกษ์พระอุโบสถ พระเจดีย์ วัดขม้น เมืองกรุงเก่า และมีละครที่วังเกษม” (Order of King IV 1865 No. 19) และหมายรับสั่ง พ.ศ. 2410 เรื่อง “เสด็จไปกรุงเก่า พระราชทานกฐินก่อพระฤกษ์ วัดสุวรรณาาราม” (Order of King IV 1867 No. 59)

เอกสารเหล่านี้ล้วนสะท้อนถึงมุมมองและแนวคิดของรัชกาลที่ 4 ว่าทรงต้องการฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยาทางกายภาพโดยเฉพาะสถานที่ที่เชื่อมโยงราชวงศ์จักรีกับ

กษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยา ทั้งยังทรงต้องการยกย่องเชิดชูพระเกียรติยศของกษัตริย์ของกรุงศรีอยุธยา เป็นมมมมมมและแนวคิดที่เปลี่ยนแปลงไปจากสามรัชกาลก่อนที่มองกรุงศรีอยุธยาเป็นเพียงราชธานีเก่าถูกทิ้งให้รกร้าง กลับกลายมาเป็นราชธานีเก่าที่ทรงคุณค่ามีความสำคัญที่แสดงถึงรากเหง้าความเป็นมาของชาติสยาม และราชวงศ์จักรีที่สืบเนื่องมายาวนานหลายร้อยปี

ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นช่วงที่ลัทธิล่าอาณานิคมของตะวันตกกำลังขยายตัว การล่าอาณานิคมนี้มาพร้อมกับแนวคิดเชิงลบที่มีต่อชาวตะวันออก คือ แนวคิด “ภาระคนขาว” (The White Man’s Burden) ซึ่งพวกตะวันตกเชื่อว่าคนผิวขาวหรือชาติตะวันตกมีความเจริญและยิ่งใหญ่มากกว่าชนชาติอื่น ๆ มองว่าพวกตะวันออกเป็นพวกป่าเถื่อน ล้าหลังและไม่เจริญ คนผิวขาวจึงมีภาระหน้าที่ในการนำความเจริญมาช่วยพัฒนาคนป่าเถื่อนเหล่านี้ (Lerdpanichkul 2005: 207) และใช้เป็นข้ออ้างเข้ายึดครองประเทศที่ถูkmองว่าป่าเถื่อนซึ่งมีเบื้องหลังแท้จริงเพื่อแสวงหาแหล่งวัตถุดิบและตลาดการค้าของจักรวรรดินิยมตะวันตก

ทัศนคติเชิงดูถูกดูหมิ่นของชาวตะวันตกที่มีต่อสยามนั้นปรากฏชัดเจนในคำพูดของจอห์น ครอว์เฟิร์ด ซึ่งเดินทางเข้ามาสยามในสมัยรัชกาลที่ 3 ความว่า

“เมืองไทย (สยาม) เล็กนิดเดียว จินมากกว่าไทยสิบส่วน ถ้าจะตีเอาเมือง กำปั่นรบ 2 - 3 ลำก็จะได้ เอากระสุนเผาบ้านเรือนยิงเข้าไปก็จะไหม้หมด การะพัด (ครอว์เฟิร์ด) เข้าเฝ้าเห็นทหารไทยที่นั่งกลาบาตร (พวกนั่งยามตามไฟ) อยู่เป็นกอง ๆ เด็กบ้างผู้ใหญ่บ้าง คนแก่บ้าง นั่งบ้างนอนบ้าง ปืนที่ถือคิลาปากนกก็มีสนิมกินไม่ได้ขัดสี เลื้อยขาด กางเกงขาด เมืองไทยเหมือนเปลี่ยนผ้าอยู่ มีป้อมก็ไม่มีปืน ปืนที่มีก็มีแต่สนิม จะสู้รบใครได้”

(Asawai 2005: 293)

ภัยคุกคามจากตะวันตกที่กลายเป็นมหาอำนาจโลกแทนที่จีนนั้นเป็นที่รับรู้กันในกลุ่มชนชั้นนำสยามมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 แล้ว ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ 4 ทรงทราบถึงว่าจีนกำลังตกต่ำลงพ่ายแพ้อังกฤษในสงครามฝิ่น พ.ศ. 2385 และทรงตระหนักถึง

อิทธิพลตะวันตกอย่างชัดเจนสะท้อนให้เห็นในพระราชหัตถเลขาที่มีถึงเซอร์จอห์น เบาริง เมื่อ พ.ศ. 2400 ความว่า

“Regarding the disturbances in China I regret to learn the conduct of General Yeh the Governor of Canton who was very proud of his national of local dignity & ignorant of western power so he caused the great grieved matters occurred & continues so long until the present day”

(Suwanwasee 2005: 14)

ขณะเดียวกันก็ทรงทราบถึงทัศนคติเชิงลบของตะวันตกที่มีต่อสยามด้วย โดยมีพระราชดำรัสถึงเรื่องดังกล่าวไว้ ความว่า “ชาติป่าเมืองเถื่อน...ถือเราเหมือนสัตว์เดรัจฉาน” (Lerdpanichkul 2005: 208)

สถานการณ์โลกขณะนั้นส่งผลให้ทรงพยายามที่จะปรับเปลี่ยนสยามให้มีความศิวิไลซ์ในสายตาของชาวตะวันตกหลายประการเพื่อป้องกันภัยคุกคามจากการล่าอาณานิคม เช่น ยกเลิกการไว้ผมทรงมหาดไทย ทรงแก้ไขธรรมเนียมให้ข้าราชการใส่เสื้อผ้าเวลาเข้าเฝ้าโดยมีพระดำรัสขึ้นในขณะข้าราชการมาเข้าเฝ้าที่พลับพลาโรงแสงว่า

“ดูคนที่ไม่ได้สวมเสื้อเหมือนเปลือยกาย ร่างกายจะนั้นเป็นเกลื่อนกลากหรือเหี่ยวออกก็ดี โสโครกนัก ประเทศอื่น ๆ ที่เป็นประเทศใหญ่เขาก็สวมเสื้อหมดทุกภาษา เว้นแต่ละว่าลาวชาวป่าที่ไม่ได้บริโภคผ้าผ่อนเป็นมนุษย์อย่างต่ำ ก็ประเทศสยามนี้ก็เป็นประเทศใหญ่ รู้ขนบธรรมเนียมมากอยู่แล้ว ไม่ควรถือเอาอย่างโบราณที่เป็นชาวป่ามาแต่ก่อน ขอท่านทั้งหลายจงสวมเสื้อผ้าเข้ามาในที่เฝ้าจงทุกคน”

(Bunnak, Thipakornwong, Chaopraya 2002: 3)

การที่ทรงตระหนักถึงคุณค่าของโบราณและทรงบูรณปฏิสังขรณ์กรุงศรีอยุธยาอย่างจริงจังคงเป็นหนึ่งในกระบวนการสร้างความศิวิไลซ์แก่สยามเพื่อป้องกันลัทธิล่า

อาณานิคม โดยกรุงศรีอยุธยานั้นใช้เป็นหลักฐานเชิงประจักษ์ที่แสดงถึงรากเหง้าความเป็นมาที่ยาวนานของสยามได้เป็นอย่างดี

ทั้งนี้ รัชกาลที่ 4 ยังโปรดฯ ให้ถ่ายแบบพระเจดีย์วัดสวนหลวง กรุงศรีอยุธยา มาเป็นต้นแบบในการสร้างพระเจดีย์วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม เนื่องจากทรงโปรดปรานรูปแบบของพระเจดีย์นี้ (Bunnak, Thipakornwong, Chaopraya 2002: 3) ซึ่งเป็นคำอธิบายที่แตกต่างจากสามรัชกาลก่อนที่ถ่ายแบบมาเพราะต้องการเลียนแบบกรุงศรีอยุธยาเมื่อครั้งบ้านเมืองดี

ส่วนธรรมเนียมการชำระพงศาวดารกรุงศรีอยุธยายังสืบเนื่องมาถึงสมัยรัชกาลที่ 4 โดยโปรดฯ ให้ชำระพงศาวดารอยุธยาขึ้นใหม่ ได้แก่ **พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา** ซึ่งอาจารย์นิธิ เอียวศรีวงศ์ วิเคราะห์ไว้ว่า มีการเพิ่มเรื่องราวอันเป็นส่วนหนึ่งของพระราชประวัติของเจ้านายในราชวงศ์จักรี โดยเฉพาะของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกและกรมพระราชวังบวรฯ (laewsrirong 2000: 60 - 61) สะท้อนถึงความพยายามที่จะเชื่อมโยงราชวงศ์จักรีกับกษัตริย์สมัยอยุธยาซึ่งสอดคล้องกับการเลือกบูรณะพระราชวังและวัดต่าง ๆ ในกรุงศรีอยุธยาตามที่กล่าวไปแล้ว

มุมมองที่มีต่อกรุงศรีอยุธยาของผู้คนในสมัยนี้มีความโดดเด่นและเปลี่ยนแปลงไปอย่างสิ้นเชิง โดยมีปัจจัยส่วนหนึ่งมาจากความรู้ความเข้าใจของชนชั้นปกครองที่มีต่อสถานการณ์โลกที่เปลี่ยนแปลงไป นับเป็นพระอัจฉริยภาพของรัชกาลที่ 4 โดยแท้ที่ทรงตระหนักถึงความสำคัญของกรุงศรีอยุธยาที่ถูกกลืนและถูกทิ้งร้างไปนานให้กลับมามีความสำคัญเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นมาของราชวงศ์จักรีและประวัติศาสตร์ชาติสยาม และเป็นจุดเริ่มการฟื้นฟูบูรณปฏิสังขรณ์กรุงศรีอยุธยาอย่างจริงจังที่ยังคงสืบเนื่องมาจนถึงปัจจุบัน

กรุงศรีอยุธยาในมุมมองสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2411 - 2453)

ในสมัยรัชกาลที่ 5 กรุงศรีอยุธยามีความสำคัญมากขึ้นเรื่อย ๆ โดยมุมมองที่มีต่อกรุงศรีอยุธยาในสมัยนี้อาจแบ่งได้เป็น 2 แบบ แบบแรกอาจเรียกได้ว่าเป็นมุมมองแบบโบราณที่สืบต่อกันมา โดยพงศาวดารรัตนโกสินทร์ได้สะท้อนถึงมุมมองนี้ของผู้คนสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีต่อกรุงศรีอยุธยาเอาไว้ พงศาวดารสมัยรัตนโกสินทร์เกิดขึ้นหลังรัชกาลที่ 5 ทรงครองราชย์ได้ปีเดียว ทรงรับสั่งให้เจ้าพระยาทิพากรวงศ์รวบรวมพงศาวดารสมัยรัตนโกสินทร์ขึ้น เกิดเป็น **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1 - 4** เป็นครั้งแรกที่มีการรวบรวมพงศาวดารรัตนโกสินทร์ขึ้นโดยแยกจากกันอย่างเด็ดขาดกับพงศาวดารอยุธยา

ภูมิหลังของเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ซึ่งเป็นผู้รวบรวมพงศาวดารนี้ เป็นบุคคลที่มีชีวิตผ่านมาถึง 4 แผ่นดินด้วยกัน เป็นบุตรของเจ้าพระยาบรมมหาประยูรวงศ์ (ดิศบุนนาค) กับหม่อมรอด เกิดในสมัยรัชกาลที่ 2 เมื่อเติบโตและถวายตัวเข้ารับราชการสมัยรัชกาลที่ 3 ตำแหน่งนายพลพันมหาดเล็กหุ้มแพร จนเป็นจมื่นราชามาตย์เมื่อปลายรัชกาลที่ 3 และเป็นหนึ่งในผู้สนับสนุนให้เจ้าฟ้ามงกุฎ (รัชกาลที่ 4) ขึ้นครองราชย์ และเลื่อนเป็นเจ้าพระยาวังวิงศมหาโกษาธิบดี ผู้ช่วยราชการในกรมท่า พ.ศ. 2408 เปลี่ยนราชทินนามเป็นเจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (Wongsted 2014) และรับราชการต่อเนื่องมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5

เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ถือเป็นชนชั้นปกครองระดับสูงสมัยรัตนโกสินทร์ รับผิดชอบพระมหากษัตริย์มาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 3 - รัชกาลที่ 5 พงศาวดารรัตนโกสินทร์จึงสามารถใช้เป็นหลักฐานที่สะท้อนมุมมองของชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นและสมัยรัชกาลที่ 5 ได้ อย่างไรก็ดี เอกสารนี้จัดเป็นเพียงหลักฐานชั้นรองเท่านั้นโดยเฉพาะในส่วนพงศาวดารสมัยรัชกาลที่ 1 - 3

พงศาวดารกล่าวถึงการสร้างพระนครสมัยรัชกาลที่ 1 ว่าทรงโปรดฯ ให้รื้ออิฐจากกรุงเก่ามาใช้ สะท้อนว่าชนชั้นปกครองสมัยรัตนโกสินทร์มองว่ากรุงศรีอยุธยาล่มสลายไปแล้ว แต่ซากเมืองเก่าก็ยังมีประโยชน์อยู่ในแง่ของการเป็นวัสดุการก่อสร้างพระนครใหม่ที่ช่วยประหยัดทั้งเงินและทั้งเวลา

“ในจุลศักราช 1145 (พ.ศ. 2326) ปีเถาะ เบญจศก โปรดให้ตั้งกอง
สักเลก ไพร่หลวงสมกำลังและเลกหัวเมืองทั้งปวง แล้วให้เกณฑ์ทำอิฐ
ขึ้นใหม่บ้าง ให้ไปรื้ออิฐกำแพงเมืองกรุงเก่ามาบ้าง ลงมือก่อสร้าง
พระนคร ทั้งพระบรมมหาราชวังและพระราชวังบวรสถานมงคลใน
ปีนั้น”

(Bunnak, Thipakornwong, Chaopraya 2002: 22)

เมื่อแรกสร้างกรุงเทพฯ รัชกาลที่ 1 ทรงพยายามที่จะเลียนแบบอย่างกรุงศรี
อยุธยาเท่าที่ทำได้ ทั้งการสร้างวัดและวัดซึ่งสมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพและ
เจ้าพระยาทิพากรวงศ์อธิบายไว้ตรงกันใน **พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์
รัชกาลที่ 1 และ พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 2** ความว่า

“การสร้างพระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยมหาปราสาทในพระบรม
มหาราชวัง เมื่อ พ.ศ. 2327 รัชกาลที่ 1 โปรดให้ถ่ายแบบและ
ขนาดอย่างพระที่นั่งสรรเพชญ์ปราสาทในกรุงเก่ามาสร้างซึ่งมีทั้ง
พระปรัศว์ซ้ายขวา และเรือนจันทร์เป็นบริเวณ”

(Bunnak, Thipakornwong, Chaopraya 2002: 23)

“การสร้างพระวิหารศรีศากยมุนี วัดสุทัศน์ รัชกาลที่ 1 กะขนาดจะ
สร้างสูงให้เทียบพระวิหารพระเจ้าพนัญเชิงที่กรุงเก่า”

(Damrong Rajanubhuh, Somdejkrumphraya 2003: 131)

สมเด็จฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพยังทรงวิเคราะห์ไว้ใน **ตำนานวังหน้า** ว่า
การสร้างพระราชวังในกรุงรัตนโกสินทร์นั้นได้ถ่ายแบบมาจากพระราชวังหลวงสมัย
กรุงศรีอยุธยาทั้งพระราชวังหลวงและวังหน้า ความว่า

“ส่วนแผนที่ข้างภายในพระราชวัง ถ้าใครเคยได้เที่ยวเดินดูใน
พระราชวังหลวงที่พระนครศรีอยุธยา สังเกตดูก็จะเห็นได้ว่า
พระบรมมหาราชวังในกรุงเทพฯ นี้ถ่ายแผนที่ข้างตอนหน้ามาสร้าง
เหมือนกันไม่ผิดเพี้ยน คือ วัดพระศรีรัตนศาสดารามอยู่ตรงที่ วัด

พระศรีสรรเพชญ์ หมู่พระที่นั่งอมรินทรวินิจฉัยอยู่ตรงพระวิหาร
สมเด็จพระที่นั่งจักรีมหาปราสาทอยู่ตรงพระที่นั่งสรรเพชญ์
ปราสาท แต่เมื่อในรัชกาลที่ 1 เว้นเสียแต่องค์ 1 พระที่นั่งดุสิตมหา
ปราสาทอยู่ตรงพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ ถึงศาลาลูกขุนและที่เป็น
เขตกำแพงพระราชวังชั้นกลางชั้นในก็ตรงกัน”

(Damrong Rajanubhub,
Somdejkrumphraya 1964: 14 - 15)

ส่วนพระราชวังของกรมราชวังบวรฯ หรือวังหน้านั้น ทรงวิเคราะห์ว่าถ่ายแบบ
จากกรุงศรีอยุธยาเช่นกัน ความว่า

“สระสี่เหลี่ยมมีเกาะกลางก็ถ่ายแบบสระพระที่นั่งบรยงค์รัตนาศน์
มาสร้าง และพระที่นั่งคิวโมกษ์พิมาน (อันเป็นพิพิธภัณฑ) อยู่ตรง
กับแผนที่พระที่นั่งทรงปืนในพระราชวังหลวงที่กรุงศรีอยุธยา”

(Damrong Rajanubhub, Somdejkrumphraya 1964: 15)

แม้แต่การขุดคลองรอบกรุง คลองหลอด และคลองมหานาคใน พ.ศ. 2326 ใน
สมัยต้นรัตนโกสินทร์ก็มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ประชาชนชาวพระนครได้ลงเรือไปประชุม
เล่นเพลงและสักวาในเทศกาลฤดูน้ำเหมือนครั้งกรุงศรีอยุธยาเช่นกัน (Damrong
Rajanubhub, Somdejkrumphraya 1964: 115) ส่วนการขุดคูคลองในสมัยหลัง
นั้นมีวัตถุประสงค์ต่างไปโดยขุดเพื่อใช้ในการคมนาคมเป็นหลักเท่านั้น

รัชกาลที่ 1 ยังทรงเปลี่ยนชื่อวัดวาอารามต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ ตามชื่อวัดใน
กรุงเก่าด้วย เช่น วัดนิพพานาราม ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างวังหลวงและวังหน้าพระราชทาน
นามใหม่ว่า “วัดพระศรีสรรเพชญ์ดาราม” (Damrong Rajanubhub, Somdej
krumphraya 1964: 57) ซึ่งเป็นวัดสำคัญในเขตพระราชฐานสมัยอยุธยา วัดเลียบ
พระราชทานนามว่าวัดราชบูรณะ และวัดบางหว้าพระราชทานนามว่าวัดระฆังตามชื่อ
วัดเมื่อครั้งกรุงเก่า (Damrong Rajanubhub, Somdejkrumphraya 1964: 115 -
116)

พงศาวดารรัชกาลที่ 1 นี้ ยังสะท้อนมุมมองความเชื่อเรื่องความขลังและความศักดิ์สิทธิ์ของกรุงศรีอยุธยาไว้ด้วย ความว่า

“รัชกาลที่ 1 โปรดให้อัญเชิญพระเทพบิดร ซึ่งเป็นพระรูปสมเด็จพระรามาธิบดี (พระเจ้าอู่ทอง) ซึ่งเป็นปฐมวงศ์ที่สร้างกรุงเก่า มาแปลงเป็นพระพุทธรูปหุ้มเงิน ปิดทอง มาประดิษฐานไว้ในพระวิหารที่พระราชทานนามว่า หอพระเทพบิดร ในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม...ทรงให้ชักชะลอพระพุทธรูปปฏิมากรพระนามพระศรีสรรเพชญ์ พระพุทธรูปสำคัญของกรุงศรีอยุธยาซึ่งประดิษฐานอยู่ในพระวิหารหลวงที่วัดพระศรีสรรเพชญ์ หลังจากพม่าได้เฝ้าลอกทองที่หุ้มองค์พระไปหมด พระวิหารก็ถูกทิ้งร้างผู้พังทับพระพุทธรูปเสียหายแตกหักจนจนยากจะบูรณะให้กลับคืนดีดังเดิมอย่างที่รัชกาลที่ 1 ทรงตั้งพระทัยไว้แต่แรก จึงโปรดให้นำมาฝังไว้ในพระเจดีย์ที่สร้างขึ้น ณ วัดพระเชตุพนวิมลมังคลาราม และถวายพระนามว่า พระเจดีย์ศรีสรรเพชญ์ดาญาณตามพระพุทธรูปอีกด้วย”

(Damrong Rajanubhuh,

Somdejkrumphraya 1964: 24.81 - 82)

เป็นไปได้หรือไม่ว่ารัชกาลที่ 1 ทรงพยายามที่สร้างความศักดิ์สิทธิ์ให้แก่ราชธานีใหม่ โดยผูกโยงกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในราชธานีเก่า ความเชื่อนี้ยังปรากฏมาจนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 โดยสะท้อนให้เห็นผ่านการที่ทรงไปประกอบพระราชพิธีชิงมงคลที่กรุงศรีอยุธยา

สมัยรัชกาลที่ 2 กรุงศรีอยุธยายังถูกทิ้งให้รกร้างแต่ภาพครั้งบ้านเมืองดีของกรุงศรีอยุธยายังตราตรึงอยู่ในความทรงจำของพระองค์ เห็นได้จากพระราชดำริเรื่องการสร้างสวนขวาสำหรับประพาสในพระบรมมหาราชวัง สวนนี้เดิมสร้างมาตั้งแต่รัชกาลที่ 1 แต่มีพระราชประสงค์จะสร้างเพิ่มเติมให้สมบูรณ์ดังครั้งกรุงเก่า โดยดำริว่า

“พระราชวังครั้งกรุงเก่า มีสวนแลสระแก้วเป็นที่ประพาสสำราญ พระราชอิริยาบถข้างในพระราชวัง พระบรมมหาราชวังก็สร้างขึ้นในกรุงรัตนโกสินทร์นี้ เมื่อในรัชกาลที่ 1 ก็ทรงสร้างสำหรับประพาส

ไว้ภายในพระราชวังเรียกว่าสวนขวา...นอกจากนี้ก็ยังหาได้สร้างสวนสระให้เป็นที่พักผ่อน แต่ไม่บริบูรณ์เหมือนอย่างพระราชวังครั้งกรุงเก่าไม่ ครั้งเมื่อได้ขยายเขตพระบรมมหาราชวังมีที่ว่าง แลทรงพระราชดำริว่าช่างฝีมือมีมากแล้ว สมควรจะสร้างสวนขวาในพระบรมมหาราชวังให้ดังแบบบริบูรณ์”

(Damrong Rajanubhuh,
Somdejkrumphraya 2003: 129 - 130)

ส่วนมุมมองแบบที่สองนั้นมีลักษณะสมัยใหม่ผสมอยู่ สมัยรัชกาลที่ 5 ความสนใจต่อกรุงศรีอยุธยาเพิ่มขึ้นอย่างที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน โดยเป็นความสนใจที่มุ่งไปด้านกายภาพหรือตัวเมืองกรุงศรีอยุธยาเป็นหลัก ผู้มีบทบาทสำคัญในการนี้ คือ รัชกาลที่ 5 พระยาโบราณราชธานินทร์ และสมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ

รัชกาลที่ 5 ทรงฟื้นฟูกรุงศรีอยุธยาต่อจากพระราชบิดา โปรดฯ ให้สร้างพระราชวังขึ้นใหม่ที่เกาะบางปะอินและทรงเฉลิมพระที่นั่งต่าง ๆ เมื่อ พ.ศ. 2419 นับแต่นั้นก็เสด็จประพาสเกาะบางปะอินทุกปีมิได้ขาด เสด็จฯ ทางเรือบ้าง ทางรถไฟบ้าง และยังโปรดฯ ให้สร้างวัดนิเวศธรรมประวัติที่นอกเกาะบางปะอินตอนใต้ของพระราชวัง โดยมีพระราชประสงค์จะให้แปลกกว่าวัดอื่นจึงให้ถ่ายแบบวัดในคริสต์ศาสนามาสร้างสำเร็จและฉลองวัดเมื่อ พ.ศ. 2431 (Ministry of Interior 1944: 11, 20)

ส่วนเหตุการณ์สร้างพระราชวังที่เกาะบางปะอินอาจเป็นเหตุผลเดียวกับที่รัชกาลที่ 4 ทรงเลือกบูรณะพระราชวังและวัดที่มีความเกี่ยวข้องกับราชวงศ์ปราสาททอง โดยบริเวณที่สร้างพระราชวังบางปะอินนั้นเคยเป็นนิวาสสถานเดิมของพระเจ้าปราสาททองมาก่อนที่จะขึ้นครองราชย์นั่นเอง

นอกจากนี้ พระองค์ยังเสด็จไปประกอบพระราชพิธีสำคัญที่กรุงศรีอยุธยาถึง 2 ครั้ง ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2436 ประกอบพระราชพิธีรัชมงคลเชก เฉลิมฉลองวโรกาสที่ทรงครองสิริราชสมบัติครบ 25 ปี แบ่งเป็น 2 ภาค ภาคที่ 1 ทรงบำเพ็ญพระราชกุศลถวายอดีตสมเด็จพระมหาราชากับพระราชวงศ์ แลทรงอุทิศแด่บรรพบุรุษนาผู้มีความคุณอุปการแก่บ้านเมืองมาแต่ปางก่อน ซึ่งจัดขึ้น ณ พระราชวังบางปะอิน ส่วนภาคที่ 2

เป็นการประกอบพระราชพิธีราชาภิเษกที่กรุงเทพฯ (Sattayananthaburi 1921: 1 - 2)

ครั้งที่ 2 ทรงประกอบงานพระราชพิธีเฉลิมฉลองเถลิงถวัลยราชสมบัติบรมราชาภิเษกครบ 40 ปี เทียบเท่าสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 2 แห่งกรุงศรีอยุธยา ซึ่งยาวนานกว่าพระมหากษัตริย์องค์อื่น ๆ โดยโปรดเกล้าฯ ให้ประกอบพระราชพิธีนี้ ณ พระราชวังหลวงที่กรุงศรีอยุธยาเมื่อ พ.ศ. 2451 เพื่อบวงสรวงบูรพกษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยา (Fine Arts Department 2000: 39)

ภาพที่ 1 พระราชพิธีรัชชมงคลในรัชกาลที่ 5 ณ พลับพลาที่โปรดฯ ให้สร้างขึ้น
ที่พระราชวังหลวง กรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2451

นับเป็นครั้งแรกที่พระมหากษัตริย์รัตนโกสินทร์กลับไปใช้พื้นที่พระราชวังหลวงกรุงศรีอยุธยาประกอบพระราชพิธีสำคัญ สะท้อนถึงความสำคัญของกรุงศรีอยุธยาที่มีมากขึ้นในฐานะเป็นราชธานีที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่และความรุ่งเรืองของชาติสยามในอดีตได้เป็นอย่างดี

นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงประกาศให้สวนที่ดินเกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาไว้เป็นสาธารณะสมบัติของแผ่นดิน ห้ามเอกชนถือครอง ทรงมอบหมายให้พระยาโบราณราชธานินทร์ สมุหเทศาภิบาล ผู้ว่าการมณฑลกรุงเก่าขณะนั้น ดำเนินการสำรวจเขตแต่งโบราณสถานเมืองอยุธยาและปรับปรุงสภาพภายในพระราชวังโบราณ (Fine Arts Department 2000: 33) ซึ่งเป็นมุมมองและวิธีคิดสมัยใหม่และเป็นจุดเริ่มต้นการอนุรักษ์กรุงศรีอยุธยาในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีอย่างจริงจัง

ในการเสด็จประพาสต้น 3 ครั้งของรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2447, พ.ศ. 2449, และ พ.ศ. 2551) ทรงใช้เส้นทางผ่านกรุงศรีอยุธยา ทรงแวะประทับ ณ พระราชวังบางปะอิน ก่อนเสด็จท่องเที่ยวไปตามสถานที่ต่าง ๆ ในกรุงศรีอยุธยา ทั้งวัดวาอาราม โบราณสถานต่าง ๆ เช่น พระนครหลวง ท่าเจ้าสนุก ท่าเกย วัดตูม เป็นต้น (King Rama V 2009: 51 - 52)

นอกจากนี้ ยังสนพระทัยภูมิสถานของพระราชวังหลวงกรุงศรีอยุธยาอย่างจริงจัง ทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยเรื่องแผนที่พระราชวังกรุงเก่า ถึงที่ตั้งและลักษณะของพระราชมณเฑียรและพระที่นั่งต่าง ๆ ในพระราชวังหลวงที่กรุงเก่า ทรงใช้หลักฐานพงศาวดารมาประกอบพระบรมราชวินิจฉัยทราบจากประโยคที่ว่า “ต่อมา นั้นพงศาวดารนึ่งเสียมิได้กล่าวถึงพระที่นั่งเลย จนกระทั่งราชาภิเศกก็ไม่กล่าวว่าทำที่ไหน” (King Rama V 1916: 32)

เหล่านี้นับสะท้อนว่ารัชกาลที่ 5 สนพระทัยและให้ความสำคัญกับกรุงศรีอยุธยาอย่างมาก ซึ่งเป็นมุมมองที่ต่อเนื่องมาจากสมัยรัชกาลที่ 4 แตกต่างตรงที่ทรงให้ความสำคัญกรุงศรีอยุธยาในฐานะโบราณสถานสำคัญของชาติ และทรงมีมุมมองเรื่องการอนุรักษ์ตามสมัยใหม่หรือแบบตะวันตกปรากฏอยู่ด้วย โปรดฯ ให้แผ้วถางพื้นที่พระราชวังหลวงและวัดต่าง ๆ ให้โล่งเตียน และโปรดให้พระยาโบราณบุรานุรักษ์ (พร เดชะคุปต์) สำรวจตรวจสอบพระที่นั่งต่าง ๆ ในพระราชวัง (National Archives,

Document No. Ror. 5 Wor 16 / 8) เมื่อเสด็จไปประทับที่บางปะอินคราวใดก็มักซักถามเรื่องราวเกี่ยวกับกรุงเก่าจากพระยาโบราณบุรานุรักษ์ และมักโปรดฯ ให้ถากถางเส้นทางเสด็จฯ ทอดพระเนตรโบราณสถานต่าง ๆ ทั้งในกรุงศรีอยุธยาและที่อื่น ๆ ในมณฑลอยุธยา (Dechagupta 2012: 9)

ต่อมาพระยาโบราณบุรานุรักษ์เลื่อนขึ้นเป็นพระยาโบราณราชธานินทร์ ซึ่งเป็นบุคคลสำคัญอย่างยิ่งในการศึกษาเรื่องราวของกรุงศรีอยุธยา เป็นบุคคลแรก ๆ ที่ริเริ่มสำรวจกรุงศรีอยุธยา ศึกษาค้นคว้าจนเชื่อว่าชาญได้รับการขนานนามว่าเป็นพหูสูตรเกี่ยวกับอยุธยา ออกสำรวจกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ยังรับราชการเป็นหลวงอนุรักษ์ภูเบศรข้าหลวงมหาดไทย มณฑลอยุธยา จนกระทั่งดำรงตำแหน่งเป็นสมุหเทศาภิบาลมณฑลกรุงเก่าเมื่อ พ.ศ. 2439 (Dechagupta 2012: 6) โดยมีผลงานเกี่ยวกับอยุธยาจำนวนมาก ทั้งการสำรวจ การบูรณปฏิสังขรณ์พระราชวัง วัด และพระพุทธรูปต่าง ๆ ในกรุงศรีอยุธยา เช่น การซ่อมพระเมรุมาศและพระกรของพระมงคลบพิตรที่หักชำรุดมาแต่ครั้งเสียกรุง (Fine Arts Department 2000: 58)

ผลงานชิ้นสำคัญ คือ **อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยา กับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์ หรือ ตำนานกรุงเก่า** (Boranrajathanin, Phraya 1960) ตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อคราวงานพระราชพิธีรัชมงคล พ.ศ. 2451 อาจกล่าวได้ว่าเป็นหนังสือเล่มแรกที่รวบรวมข้อมูลความรู้ทางด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีต่าง ๆ เกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยาไว้ครบถ้วนมากที่สุดในขณะนั้น ผลงานสำคัญอีกชิ้น คือ **แผนที่กรุงศรีอยุธยา พ.ศ. 2490** แสดงที่ตั้งของวัดต่าง ๆ สถานที่ราชการ พระราชวังโบราณ เป็นต้น กล่าวได้ว่าพระยาโบราณราชธานินทร์เป็นบุคคลแรกในสมัยรัตนโกสินทร์ที่จัดทำแผนที่กรุงศรีอยุธยาขึ้นโดยใช้เวลาจัดทำยาวนานถึง 9 ปี และพระยาโบราณราชธานินทร์ยังถ่ายภาพสถานที่ต่าง ๆ ขณะออกสำรวจกรุงศรีอยุธยาไว้ด้วยถือเป็นภาพถ่ายที่ทรงคุณค่าอย่างมาก

ผลงานของพระยาโบราณราชธานินทร์สะท้อนถึงมุมมองคนรุ่นใหม่สมัยรัตนโกสินทร์ที่ให้ความสำคัญกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชาติ ทั้งยังสะท้อนถึงกระบวนการศึกษาทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ทันสมัยและมีความเป็นวิชาการระดับหนึ่งในขณะนั้น

สมเด็จพระยาบรมราชานุภาพเป็นอีกพระองค์ที่สนพระทัยศึกษาค้นคว้าจนรอบรู้ด้านประวัติศาสตร์และโบราณคดีไทย ทรงได้รับการยกย่องให้เป็นพระบิดาแห่งวิชาประวัติศาสตร์ไทย พระนิพนธ์ที่เกี่ยวกับกรุงศรีอยุธยา เช่น พระนิพนธ์อธิบายเพิ่มเติมหนังสือ **อธิบายแผนที่พระนครศรีอยุธยากับคำวินิจฉัยของพระยาโบราณราชธานินทร์** ของพระยาโบราณราชธานินทร์ ในฉบับชำระครั้งที่ 2 และพระนิพนธ์เรื่อง “อธิบายพระนามพระเจ้าแผ่นดินครั้งกรุงศรีอยุธยา” เป็นต้น

ทั้งสามท่านถือเป็นตัวแทนชนชั้นนำรุ่นใหม่ของสมัยรัชกาลที่ 5 ที่มีมุมมองต่อกรุงศรีอยุธยาแตกต่างไปกว่าคนรุ่นก่อนอย่างชัดเจน โดยให้ความสนใจกรุงศรีอยุธยาในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีที่แสดงถึงประวัติศาสตร์ความเป็นมาและความรุ่งเรืองของชาติสยาม

ครั้นถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2454 - 2468) ทรงสนพระทัยโบราณคดีอย่างมาก โปรดฯ ให้ตั้งโบราณคดีสโมสรขึ้นเพื่อศึกษาค้นคว้าด้านโบราณคดีโดยตรง ส่วนมุมมองของพระองค์ต่อกรุงศรีอยุธยาพบอยู่ใน **ประวัติต้นรัชกาลที่ 6** พระราชนิพนธ์ส่วนพระองค์ใช้นามแฝงว่า ราม วชิรวิรุ ทรงบันทึกถึงพระราชพิธีต่าง ๆ ที่ทรงกระทำหลังจากขึ้นครองราชย์ ความว่า

“ไปบางปะอินและทำพิธีเฉลิมพระราชมณเฑียรที่นั่น ทรงกระทำพระราชพิธีบวงสรวงและนมัสการพระพุทธรูปประจำพระองค์คือสมเด็จพระพุทธเจ้าปราสาททอง เพราะท่านเป็นพระเจ้าแผ่นดินพระองค์แรกที่ได้ไปสร้างพระราชวังบางปะอิน...”

(Ram Vachirawut 2012: 171)

พระราชพิธีบรมราชาภิเษกของพระองค์นั้น ได้เสด็จไปประกอบพระราชพิธีที่พระราชวังบางปะอินด้วย ซึ่งเป็นพิธีที่เพิ่มเติมมาจากพระราชพิธีบรมราชาภิเษกสมัยรัชกาลที่ 5 สะท้อนถึงมุมมองที่เปลี่ยนแปลงไปจากสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 พระองค์ทรงมองว่าการจุดธูปสังเวชพระเจ้าปราสาททองเพราะทรงเป็นพระเจ้าแผ่นดินที่ทรงสร้างพระราชวังบางปะอินขึ้น ไม่ใช่เป็นการเคารพบูชาในฐานะที่เกี่ยวข้องกับราชวงศ์จักรี อาจสืบเนื่องมาจากว่าทรงขึ้นครองราชย์โดยการสืบสันตติวงศ์

และความรู้ความเชื่อเกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของราชวงศ์จักรีได้ถูกวางรากฐานจน
แน่นหนาว่ามีความเชื่อมโยงกับกษัตริย์สมัยอยุธยามาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 แล้ว เมื่อ
ถึงสมัยรัชกาลที่ 6 จึงกลายเป็นเรื่องรับรู้ของคนทั่วไปโดยไม่ต้องมีการพิสูจน์อีก
แล้ว

เมื่อถึงสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว (พ.ศ. 2469 - 2477)
โปรดฯ ให้บูรณะจิตรกรรมฝาผนังในพระวิหารวัดสุวรรณดาราราม ซึ่งได้รับการยก
สถานะเป็นเสมือนวัดประจำราชวงศ์จักรี ภาพจิตรกรรมดั้งเดิมเป็นภาพลายเส้นลงสี
แบบเก่า เชื่อว่าเขียนขึ้นตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 1 การบูรณะครั้งนี้ โปรดฯ ให้พระมหา
เสวกมนตรี พระยานุศาสนจิตรกร (จันทร์ จิตรกร) เขียนขึ้นใหม่ตามแบบศิลปะสมัย
นิยมในขณะนั้น เมื่อ พ.ศ. 2474 (Nor. Na Paknam 2002: 88) การบูรณปฏิสังขรณ์
วัดสุวรรณดารารามนี้เป็นเสมือนธรรมเนียมของพระมหากษัตริย์ประจำจักรีวงศ์ที่ต้อง
ทรงกระทำเนื่องจากถือว่าเป็นวัดประจำราชวงศ์ วัดนี้จึงได้รับการบูรณปฏิสังขรณ์มา
โดยตลอดแทบจะทุกรัชกาล

บทสรุป

กรุงศรีอยุธยาในรัตนโกสินทร์ได้เดินทางผ่านกาลเวลามายาวนานหลายร้อยปี
ทั้งถูกละทิ้ง ถูกใช้เป็นทั้งวัดดูดิบและแม่แบบในการสร้างราชธานีใหม่ จนถูกฟื้นฟูขึ้น
ในฐานะหลักฐานที่แสดงถึงความเป็นมาของสถาบันพระมหากษัตริย์และของชาติ ถูก
ใช้เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ประกอบพระราชพิธีสำคัญต่าง ๆ ได้รับความสำคัญในฐานะ
มรดกของชาติจนกลายเป็นมรดกโลกในที่สุด หากแต่กรุงศรีอยุธยาก็ยังคงมีความ
น่าสนใจและน่าค้นหาในอีกหลายแง่มุมรอคอยให้นักวิชาการรุ่น ๆ ใหม่ได้ศึกษาค้นหา
อีกอย่างไม่รู้จบสิ้น

References

- Asawai, S. (2005). Krasæ lōkāphiwat læ ‘itthiphon thī mī tō Sayām ratchasamai phrabātsomdetphračhōmklaočhaoyūhūa [Globalization and influence on Siam, King Rama IV] In *Phra ‘atchariya khun nai phrabātsomdetphračhōmklaočhao yūhūa* [Your genius in King Rama VI]. Academic seminar document on the occasion of celebrating the 200th anniversary of the King's Birthday. Bangkok: Thammasat Printing.
- Banchī mǎi rap ratchakān thī sī čhō sō nungphansōngrōiyīsīpčhet lēk thī sipkāo. Rūang sadet khun pai kō phra ræk phra ‘ubōsot phra čhēdī wat khamin mūang krung kao læ mī lakhōn thī wang čhanthra kasēm* [The Royal Order King Rama IV, 1865 No. 19. His Majesty the king goes to lay the foundation stone of a temple hall, Chamin Temple, Old City and have a drama at Chandrakasem Palace]. (n.p.).
- Banchī mǎi rap ratchakān thī sī čhō sō nungphansōngrōiyīsīpkāo lēk thī hāsīpkāo. Rūang sadet pai krung kao phrarāčchathān kathin kō wat suwan dārā rām.* [The Royal Order King Rama IV, 1867 No.59. His Majesty the king goes to the Old City for his royal highness kathin, to lay the foundation stone of Suwanaram Temple]. (n.p.).
- Banchī mǎirapsang ratchakān thī sī čhō sō nungphansōngrōisippēt lēk thī nungrāng sāntrāthung phrayā bōrān krung kao hai sōmsēm phra rāt wang čhanthra kasēm* [The Royal order of King Rama IV, 1852 No. 1. The draft of the seal to Phraya Boran, Old city to reconstruction Chandrakasem Palace]. (n.p.).
- Boranrajathanin, Phraya. (1960). *Tamnān krung kao* [The Old City Legend]. Publication in the cremation ceremony, revived by Sunthorn at Makutkasatriyaram Temple, 30 October 1960.
- Bunnak, Thipakornwong, Chaophraya. (2002). *Phrarāčchaphongsāwadān krung Rattanakōsin ratchakān thī nung - sī* [Royal Chronicles of Rattanakosin, King Rama I - IV]. Bangkok: Fine Arts Department.
- Chaiwichit, Phraya. (1916). *Yō phra kīat sām ratchakān* [Glorify Three King]. Phra Nakhon: Thai Printing House.

- Čhāruk wat nā phramēru* [Inscription of Na Phra Meru Temple] (1835). (n.p.).
- Čhotmāihēt ratchakān thī sām mai rabu sakkarāt lēk thī sip'et. Banchī ngēn khā sōmsēm wat sālā pūn krung kao* [Archives of King Rama III, No. 11. List of Reconstruction Cost for Sala Poon Temple, Krung Khao City]. (n.p.).
- Čhotmāihēt ratchakān thī sī čhō sō nungphansōngrōisippāet lēk thī nungrōisāmsiphā. Rāng trā nōi nangsūphrayā mahā 'ammāt thung čhaophrayā sī tham phalō phū raksā krung kao. Rūang hai samrūat sathāpanā phra prāng phra čhēdī tām wat tāt tāt* [Archives of King Rama IV, 1852 No. 135. Little Draft from Phraya Maha Ammat to Choaphraya Srithampalo' s Krung Kao keeper. To survey and establish the Phra Prang Phra Chedi in various temples]. (n.p.).
- Čhotmāihēt ratchakānthī sām čhō sō nungphansōngrōi lēk thī sī. Khat nangsū phrayā mahā 'ammāt. Ruang wat khanāt phra-phuttharūp wat mongkhon bōphit* [Archives of King Rama III, 1838 No.4. Copy Write of Phraya Maha Ammat. Measurement of Buddha Image of Mongkhonbopit Temple]. (n.p.).
- Čhotmāihēt ratchakānthī sām čhō sō nungphansōngrōisām lēk thī hāsip'et. Sāntrā thung mūang chai nāt. Rūang hai nam tang Čhīn hēng pen nāi 'ākōn bō 'on bāa.* [Archives of King Rama III 1841 No. 51. Charter to Chai Nat City. "The establishment of China Heng is a taxpayer"]. (n.p.).
- Čhotmāihēt ratchakānthī sām čhō sō nungphansōngrōihok lēk thī sipkāo khat nangsū phrayā 'ammāt. rūang tūan hai chūai dūlāe čhatkān sop phrayā chai Wichit.* [Archives of King Rama III, 1844 No. 19. Copy Write of Phraya Ammat. "Remind for funeral of Chao Phraya Chaiwichit"]. (n.p.).
- Čhotmāihēt ratchakānthī sām čhō sō nungphansōngrōihok lēk thī sōngrōihāsipkāo. Khat nangsūčhao phrabō dīnthōndēchā. Rūang hai bōk but phanrayā phrayā chai Wichit khon kao pai sīa čhāk bānlūang* [Archives of King Rama III, 1844 No. 298. Copy write of the Bodindecha. To Notify Family of Phraya Chai Wichit to leave from the royal house]. (n.p.).

- Čhotmāihēt ratchakānthī sām čhō sō nungphansōngrōisipsōng lēk thī yīsipsōng. Khat bōk krung kao thung mahātthai. Rūang nam fon lē ton khāo lē banchī wat phra song* [Archives of King Rama III, 1850 No. 22. Copy write from the Krung Khao City to the interior. “Rainwater rice plantations and List of Temple and Monk.”]. (n.p.).
- Čhotmāihēt ratchakānthī sī čhō sō lēk thī Rāng trā thung čhao mūang krommakān krung kao. Kēn khon tham tamnak rōng khōn lakhōn phua somphōt phraphuttharūp wat phananchēng* [Archives, King Rama IV, 1854 No.4 Draft to the Governor of the Department of the City, Krung Kao City. To gather people to build the royal house and Khon theater for celebrate the Buddha image, Panan Choeng Temple]. (n.p.).
- Čhotmāihēt ratchakānthī sī čhō sō nungphansōngrōisippāet lēk thī čhet. Rāng trā thung phralak sadān lak tōp rap baibōk kām sōm wat phananchēng wat phra nā mēn.* [Archives of King Rama IV, 1856 No. 7. Draft to Phra Luksadanluk. To accepting for reconstruct Panan Chueng Temple and Na Phramaru Temple]. (n.p.).
- Čhotmāihēt ratchakānthī sī čhō sō nungphansōngrōisippāet lēk thī siphā. Khat baibōk mūang sangkha krung kao thung čhaophrayā mahā sī tham krommakān krung kao bōk rūang kāmtham sanphet prāsāt* [Archives of King Rama IV, 1856 No. 15. Copy write Sungkha City at Krung Kao City to Chao Phraya Mahasitham, the old city department. To tell how to build Sun Pet Castle]. (n.p.).
- Damrong Rajanubhub, Somdejkrumphraya. (1931). *Prawat sunthōnphū* [Sunthorn Phu Biography]. Bangkok: Sophon Phipra thanakorn Press.
- _____. (1964). *Tamnān wangnā*. [Legend of Wang Na]. In Collection of Chronicles, Part 13, published as a memorial in the royal ceremony of the royal lieutenant general Phraya Srisaratcharakphakdi Por. Chor. Por. Mor., Tor. Jor. Wor. At the crematorium in front of Phlappha Isariyaporn Thep Sirintharawas Temple, March 17, 1964. Bangkok: Fine Arts Department.

- Damrong Rajanubhub, Somdejkrumphraya. (1966). *Athibāi phānthī Phra Nakhon Sī Ayutthayā kap kham winitchai khōng phrayā bōrān rāt thānin chabap chamrakhrang thī sōng lāe rūang sinlapa lāe phūm sathān ‘Ayutthayā khōng Krom Sinlapākōn (Phim khrang thī sōng)* [Explain the Map of Ayutthaya With the Pronouncement of Phraya Boran Rajathanin and The Art and Landscape of Ayutthaya’s Fine Arts Department (2nd ed.)]. Printed as a memorial in the cremation ceremony of Mr. Burin Simpalik na maru, Makutkasattriyaram Temple, 24 May 1966. Bangkok: Fine Arts Department.
- _____. (2003). *Phrarāṭchaphongsāwadān krung Rattanakōsin ratchakān thī sōng* [Royal Chronicles of Rattanakosin, King Rama II]. Bangkok: Fine Arts Department.
- Dechagupta (et al). (2012). *Chao Khun Krung samut phāp phrayā bōrān rāt thānin* [Chao Khun Krung, Picture Book of Phraya Boran Rachanin]. Bangkok: Chokchai Printing.
- Fine Arts Department. (1977). *Prawat lāe chīwit sunthōnphū* [History and life of Soonthorn Phu (4th ed.)]. Bangkok: Phra Nakhon.
- _____. (2000). *‘Utthayān prawattisāt Phra Nakhon Sī ‘Ayutthayā* [Phra Nakhon Si Ayutthaya Historical Park]. Bangkok: Sri Muang Printing Company Limited.
- Iaewsriwong, N. (2000). *Prawattisāt Rattanakōsin nai phrarāṭchaphongsāwadān ‘Ayutthayā (Phim khrang thī sōng)* [History of Rattanakosin in the Royal Chronicles of Ayutthaya (2nd ed.)]. Bangkok: Matichon Publishin.
- Kasetsiri, C. (1981). *Phrarāṭchaphongsāwadān krung Rattanakōsin lāe songkrām sīa krung sīyutthayā khrang thī 1* [The Chronicle Rattanakosin and the 1st Ayutthaya War]. Bangkok: Rernkheoa Press.
- _____. (2003). *‘Ayutthayā prawattisāt kānmurang* [Ayutthaya political history]. Bangkok: Toyota Thailand Foundation.
- _____. (2005). *Prachum prakāt ratchakān thī 4* [Announcement of the reign of King Rama IV]. Bangkok: Toyota Thailand Foundation.
- King Rama I. (1786). *Phra rāt niphon nirāt thā dindāeng* [Nirat Tharadang]. Retrieved on 28 July 2016, from <http://th.wikisource.org>.

- King Rama IV. (1915). *Chumnum phrabōromrāchāthibāi nai phrabātsomdet phračhōmklaō čhaoyūhūa chabap phō sō sōngphansīrōihāsipčhet* [Collection of the Royal Explanation of King Rama IV, 1915]. Printed in the Meru God, Her Royal Highness His Majesty Srinagar Swami.
- King Rama V. (1915). *Phra bōrom rāt winitchai khōng somdet Phraphutthačhaolūang rūang phānthī phra rāt wanglūang krung kao* [Royal Identify of King Rama V on the Map of the Royal Palace, Old City]. Bangkok: Wachirayan Library.
- _____. (1955). *Chumnum phrabōromrāchāthibāi nai phrabātsomdetphračhōmklaō čhaoyūhūa phākthī sī mūat bōrānnasathān lē bōrānnawatthu* [Collection of the Royal Explanation of King Rama IV Part 4, Archaeological and Antiques]. Bangkok: Sophon Phiprathanakorn Press.
- _____. (2009). *Sadet praphāt ton nai ratchakān thī hā* [Royal Voyage in Siam of King Rama V]. Bangkok: Wisdom.
- Kruatong, P. (2006). 'Pritsanā čhaomāe wat Dusit čhao rū sāmānchon' [Mysteries of the Goddess, Dusit Temple, dynasty or common people]. *Sinlapa watthanatham*, April 2006, 76 - 86.
- Leksukhum, S. (2005). *Khōmūn kap mummōng sinlapa Rattanakōsin* [Information on Rattanakosin Art Views]. Bangkok: Ancient City Publishing.
- Lertpanichkun, S. (2005). *Ēkkasān kānsōn chut Thai surksaIn (Phim khrang thī sām)* [the Thai Education Teaching Materials (3rd ed.)]. Nonthaburi: Sukhothai Thammathirat Open University.
- Maha Sura Singhanat, Krom Phra Rajawang Bovorn. (1923). *Nirāt phra rāt niphon* [Nirat Pharatniphon]. Bangkok: Soponpipittanakon Press.
- Māirapsang ratchakān thī sām čhō sō nungphansōngrōihok lēk thī sipsōng māikamnotkān thamkhwān phra sēng. rūang phrarātchathān phlāng sop phrayā chai Wichit lē palat krungkao [Royal Order of King Rama III 1845 No. 12. Schedule for the Royal Sword Celebration. "The royal cremation of Phraya Chai Wichit and the old city officials"]. (n.p.).

- Ministry of Interior. (1944). Prawat kọ bāng pa ‘in læ bōrānnasathān nai kọ bāng pa [History of Bang Pa - in Island and archaeological sites in the island of Bang Pa - in]. In, *Kān phra kathin phrarāṭchathān Na wat chum phon nikāyārām ṅhangwat Phra Nakhōn Sī ‘Ayutthayāthe* [Royal Kathin Give to Chumphon Nikayaram Temple Phra Nakhon Si Ayutthaya Province] (n.p.).
- Na Nakorn, P. (1990). *Prawat wannakhadī sōng (Phim khrang thī sām)* [Literature History 2 (3rd ed.)]. Bangkok: Augsoncharoen thut.
- National Achieves of Thailand Documentary. ‘*Ekkasān lēk thī ra hā phō siphok / pāet rūang rāingān phrayābōrānburānurak sām sip Karakadākhom ra sō nungrōiyīsip ‘et - ṅhet Kumphāphan ra sō nungrōiyīsipsī* [Document No. Ror 5 Por 16/8. Report of Phra Ya Boran buranuruk July 30, 1903 - February 7. 1996]. (n.p.).
- Nor. Na Paknam. (2002). *Wat suwan dārā rām* [Suwan Dararam Temple]. Bangkok: Ancient City.
- Phongsriphan, W. (1985). Kānsuksā ‘ēkkasān prawattisāt Thai samai ‘Ayutthayā nai ṅhēng wikhro: The study of Thai history documents in the Ayutthaya period in analysis”. In ‘*Ekkasān kānsammanā prawattisāt ‘Ayutthayā rūang lakthān dān prawattisāt læ bōrānnakhadī samai ‘Ayutthayā* [the Ayutthaya Historical Seminar on Ayutthaya Historical and Archeological Evidence]. Department of History, Faculty of Arts. Silpakorn University.
- Sattayanantaburi, S. (1925). *Klōn ṅhāruk tēng prathīp bāngpa ‘in mua ngān rat chadāphisēk nai ratchakān thī hā* [Pratheep Inscription of Bang Pa - in When the Jubilee Ceremony in the Reign of King Rama V]. Bangkok: Phiponphatthanakorn Press.
- Soonthornphu. (1955). *Nirāt phūkhaio thōng* [Nirat Phukhao Thong]. Phra Nakhon: Fine Arts Department.
- _____. (2014). *Nirāt wat ṅhaofā* [Nirat, Chao Fah Temple]. Retrieved July 26, 2016, from http://www.openbase.in.th/files/2_3.doc.
- Suwanvasee, C. (2005). *Phra ‘atchariya khun nai phrabātsomdetphraṅhōmklaoṅhao yūhūa* [Your genius in King Rama IV]. Academic seminars on the occasion of the celebration of 200 years of the King Rama IV’s Birthday. Bangkok: Thammasat Press.

- Wachirawut. R. (2012). *Prawat ton ratchakānthī hok (Phim khrang hā)* [History of the Early Reign of King Rama VI (5th ed.)]. Bangkok: Arts and Culture.
- Wongthet, S. (n.d.). *Krung Rattanakōsin nai phrarāitchaphong-sāwadān chabap chaophrayā thiphākṇ wong* [Rattanakosin City in the Royal Chronicles of Chao Phraya Thipakorn Wong]. Retrieved October 28, 2016, from <http://www.Sujitwongthes.com/suvarnabhumi/2012/11/suvarnabhumi-society-culture-211112555>.

เจดีย์วัดหัวข่วงเมืองแพร่:
การศึกษาประวัติศาสตร์และ
รูปแบบสถาปัตยกรรม
(Chedi at Wat Hua Khuang in Prae
Province: The Study of History and
Architectural Style)

นันทพร พุ่มมณี*
(Nantaporn Poommanee)

Received: April 3, 2018
Revised: November 1, 2018
Accepted: January 6, 2019

บทความวิจัย
-
วิชาการ

*อาจารย์ประจำ คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง (Lecturer, Faculty of Humanities, Ramkhamhaeng University).